VIENYBĖ — GALYBĖ

PETRAS ŠALČIUS

TAUTOS ŪKIS IR KOOPERACIJA

KAUNAS, 1934

LIETUVOS KOOPER. TARYBOS LEIDINYS Nr. 5

VIENYBĖ — GALYBE

PETRAS SALČIUS

TAUTOS ŪKIS IR KOOPERACIJA

KAUNAS, 1934
LIETUVOS KOOPER. TARYBOS LEIDINYS Nr. 5

„Varpo“ spaustuvė, Kaunas, Gedimino gatvė 38 Nr.

A.

Tautos ūkis.

I.

Įvadas.

1. Kalbėdami apie kooperacijos bendroves, neišvengiamai susiduriame su ūkio, arba ekonominiais, klausimais. Todėl visų pirmiausia ir tenka susipažinti su tuo, kas yra ū k i s ir ū k i n i n k a v i m a s.

Lietuviškas žodis ū k i s ir ū k i n i n k a v i m a s primena pirmiausia žemės ūkį, žemės dirbimą. Ir ne be reikalo. Lietuviai daugiausia g y v e n a, t. y. turi visa tai, ko jiems reikia: pavalgyti, apsirėdyti, butus ir daugybę kitų reikalingų gyvenimui dalykų, iš žemės. Tačiau ūkiu vadinti tik žemės ūkį būtų persiaura. Buvo laikai, kada žmonės apsirūpindavo visu tuo, ko jiems reikėjo, beveik tik iš vienos žemės. Dabar jau vienos žemės nebepakanka. Tam, kad apsirūpintų reikalingais daiktais, tenka

naudotis amatininkų, pirklių, pramoninin kų, bankininkų, apdraudėjų ir t. t. patarnavimais. Todėl ūkiu vadiname visą žmogaus veikimą, kurio tikslas yra apsirūpinti trūkstamomis gėrybėmis. Taip suprantant ūkį, ūkio arba ekonominis gyvenimas (trumpai kartais vadinamas ekonomika) apims žemės ūkį, pramonę, kreditą, prekybą, susisiekimo kelius, draudimą.

2. Žmogus tik per ilgus amžius ir per ilgą prityrimą bei mokslą išmoko to, kas dabar sudaro ūkio gyvenimą. Tam reikėjo dviejų dalykų, kad žmogus apsirūpindamas tuo, ko jam reikia, nesitenkintų viena diena, bet atsižvelgtų į ateitį. Atsižvelgimas į ateitį išmokė žmogų sėti javus ir laukti derliaus, o ne tuojau sunaudoti sėklą maistui, auginti gyvulius ir naudotis jų darbo jėga ir jų produktais, statyti trobesius ir p. d.

Antras dalykas, kuriuo žmonės pratę yra vadovautis savo ekonominiuose reikaluose, yra noras *mažiausiomis pastangomis pasiekti daugiausia naudos* — jį vadiname *ūkiškuoju dėsniu.* Ūkiškuoju dėsniu, dar kitaip ekonominiu principu, besivaduodamas žmogus pasiekė šių laikų ūkio pažangos — tobulių įrankių, mašinų, apdirbimo būdų, susisiekimo priemonių ir p. d. Ūkiškuoju dėsniu vertinamas ir

ūkiškas darbas t. y. ar jis eina laikantis to prín-cipo, ar nusižengiant jam.

3. Šiandieną mes turime *labai įvairų ekonominį gyvenimą*, o senų senovėje buvo ir dabar dar atsilikusiuose pasaulio užkampiuose žmonės ūkininkauja labai paprastai — *minta tuo, ką patys pasigamina.* Bet jau ir senovės laikais, o juo arčiau į mūsų laikus, juo labiau žmonės pradeda dalintis vieni su kitais ne vienodais daiktais dėl įvairių gamtos sąlygų, dėl įvairių žmonių gabumų ir verslo papročių. Žuvininkas mainosi savo žuvimis su žemdirbiu, su amatininku. Žemdirbys, vietoje visa ką pats jau gaminęs, mano esant naudingiau pavesti kai kuriuos darbus amatininkams specialistams: kalviui, kurpiui, dailidei ir t. t. Iš to abiem pusėm nauda: žemdirbys daugiau laiko gali dirbti žemę ir rūpintis savo ūkiu — dėl to ir produktų daugiau gauti, o amatininkas, atsidavęs tik savo darbui, gali pagaminti daug geresnių ir tobulesnių daiktų kaip kad pats ūkininkas. Iš to atsiranda atskiri v e r s l a i arba p r o f e s i j o s ir d a r b o p a s i d a l i n i m a s.

4. Didėjant darbo pasidalinimui m a i n a i vieno verslo dalykų į kitų verslų dalykus apima vis didesnes sritis. Atsiranda tam tikras verslas — p r e k y b a, kuri tarpininkauja mainuose, gabendama gėrybes iš tų sričių, kur jų yra p e r t e k l i u s į tas sritis, kur jų yra

nepriteklius. Tuo būdu ištisos sritys ūkiškai pradeda priklausyti kitų sričių. Ūkiški mainai (eksportas - importas) daro priklausančias vieną šalį kitai, ir šiais laikais beveik visas pasaulis yra susirišęs ūkiškų mainų ryšiais. Atskirą šalių ūkį, pagrįstą mainais vadiname t a u t o s ū k i u, o šių laikų ūkį, kuris ūkiškai daro priklausomas tolimiausias šalis, vadiname p a s a u l i n i u ūkiu. Tautos ir pasaulio ūkiams atsirasti daugiausia padėjo susisiekimo priemonių (geležinkelių, garlaivių, plentų bei vieškelių) tobulėjimas. Tautos ūkyje, sudarančiame daugiau ar mažiau pasaulinio ūkio dalelę, daugumas gėrybių- produktų gaminama jau ne sau, bet *parduoti* — prekyvietei. Tokiam tikslui skiriami produktai virsta p r e k ė m i s. Nuo gamintojo ligi prekės vartotojo prekei tenka pereiti per daugelį rankų, atlikti, kartais, tolimą ir vingiuotą kelionę.

5. Mainų įsigalėjimas labai p a t o b u l i n o ir p a į v a i r i n o žmonių aprūpinimą gėrybėmis. Jei senesniais laikais tik karaliams ir didžiūnams buvo prieinamos tolimų kraštų gėrybės: skanėstai, vaisiai, dangos dalykai ir t. t., tai šiandien jie daugiau ar mažiau prieinami ir paprastam žmogui. Ką darytume mes šiandien be žibalo, geležies, cemento, trąšų ir p. d., kurių pas save neturime?

Tačiau nežiūrint didelio prekių įvairumo,

joms pagaminti tėra reikalingi trys dalykai: gamta su žeme, žmogaus darbas ir kapitalas. Jei paklausime, iš kur atsirado stalas — tai galų gale visa tai, kas jam pagaminti reikalinga, suvesime į medį išaugusį žemėje, žmogaus darbą ir įrankius bei mašinas, kurie reikalingi gaminant stalą. Visus tuos tris dalykus — gamtą su žeme, darbą ir kapitalą vadiname *gamybos faktoriais*. Kiekvienam daiktui pagaminti dažnų dažniausia reikalinga visi trys gamybos faktoriai. Žemė ir gamta tai yra vieta, kurioje vyksta gamyba, dirva, kurioje auga augalai ir jais minta gyvuliai, iškasamieji turtai — akmens anglys, rūdos, gamtos jėgos—vėjas, elektra, garas. *Darbas* yra žmogaus pastangos dedamos ūkiškiems daiktams gaminti. Daiktų gamybai reikalingas ne tik rankų darbas, bet taip pat ir vedamasis organizacinis darbas. Kapitalą sudaro pagaminti žemės gėrybėmis ir darbu daiktai, kurie tarnauja tolimesnei gamybai, o ne vartojimui. Čia įeina trobesiai, įrankiai, mašinos, susisiekimo priemonės ir kt. Kapitalas padidina žmogaus darbo produktingumą. Jis atsiranda taupant, t. y. atsisakant gaminti gėrybes, kurios tuoj būtų suvartotos, tokių gėrybių naudai, kurios tarnauja tolimesnei gamybai. Pav. vietoje gaudžius žuvis maistui rankomis, dalį laiko pašvenčiame tam,

kad nusimegztume tinklą, kuris mūsų padėtai pastangai galės keleriopai atpildyti. Tik kapitalo šia prasme nuolatinis d a u g i n i m a s t a u p y m u privedė prie mūsų laikų ūkio pažangos. P l a t e s n e p r a s m e k a p i t a l ą suprantame visų ūkio apyvartoje esamų gėrybių vertę — taigi šia prasme į kapitalą įeis ir žemės vertė. Ta vertė išreiškiama p i n i g a i s, kurie jau nuo senų laikų eina kaip mainų tarpininkas ir žymiai juos palengvina.

II.

Kainų susidarymas.

6. Jei mes pažvelgsime į kurios nors šalies tautos ūkį, tai pamatysime jame daugybę atskirų ūkio vienetų. Visų pirmiausia pamatysime, kad vienur gaminamos gėrybės ir gaunamos pajamos, kitur tos pajamos leidžiamos, perkant vartojamas gėrybes. Pirmuosius pavadintume g a m i n a m a i s i a i s ū k i o v i e n e t a i s, antruosius v a r t o j a m a i s i a i s ūkio vienetais. Veltui ieškotume tarp jų aiškios ir griežtos ribos. Vartojamame ūkyje — šeimos ūkyje ne tik leidžiamos, perkant pagamintas prekes, pajamos, bet atliekiama nemaža ir darbų, ypatingai moterų. Mūsų žemės ūkyje skirtumas tarp vartojamo ir gaminamojo ūkio dar mažes-

nis. Mūsų ūkininkas dar ir dabar toli gražu ne viską, ką pagamina, parduoda, ir ne viską, ko jam reikia perkasi.

Mainų ūkyje gaunamos pajamos, kuriomis remiasi vartojimas ir kapitalo susidarymas (taupymas), eina per kainų susidarymą, t. y. pagamintos prekės parduodamos prekyvietėje (=iškeičiamos į pinigus), o už gautus pinigus perkamos kitos gėrybės. Todėl, savaime suprantama, kad visuomenės gerovei pagrindinės reikšmės turi ne tiek pačių gėrybių kiekiai toje ar kitoje vietoje, kiek jų kainos, kurios kartais kyla, kartais krinta, vieniems nešdamos laimę, kitiems skurdą.

7. Kas yra kaina? Bet kurios gėrybės vertė išreikšta pinigais, — taip trumpai apibūdina kainą. Tas dar maža ką pasako apie kainą. Svarbesnis yra dalykas, kaip susidaro kainos. Į tai, atrodo, nėra sunku atsakyti. Juk kiekvienas iš mūsų žinome, jei prekyvietė užversta prekėmis, o pirkėjų maža, tai kainos bus pamestinos. Jei atvirkščiai bus — maža kas siūlys prekes (=bus maži pasiūlai), o daug kas klaus prekių (=bus dideli paklausai), tai kainos bus aukštos. Todėl ir sako, kad prekių kainas nustato santykis tarp pasiūlų ir paklausų. Bet ir šis dėsnis dar ne viską pasako. Juk prekės, siūlomos prekyvietėje, iš dangaus nekrinta, — jos

turi būti pagamintos, joms turi b ū t i d e d a m i k a š t a i. Jei, prekių pardavėjas negrąžins už prekę visų kaštų vertės, tai jis pagaliau gali nustoti gaminęs, nes pardavimas žemiau, kaip kaštai, sudarys jam nuostolį. Vadinasi, tenka pripažinti, kad kainas nustato g a m y b o s k a š t a i t. y. vertė tų gamybos priemonių, kurios reikalingos buvo gaminant prekę. Jau mes matėme, kad gamybos priemones galų gale suvedame į gamybos faktorius (žiūr. 5) žemę, darbą ir kapitalą. Vadinasi, pagrindinius kaštus sudarys ž e m ė s d a r b o ir k a p i t a l o patarnavimų kainos. O nuo ko priklausys žemės, darbo ir kapitalo patarnavimų kainos? Dabar jau galime prieiti prie galutino mazgo atmezgimo ir pasakyti: k a i n o s p a r e i n a nuo gamybos faktorių k a i n ų, o šiosios pareina nuo santykio tarp jų pasiūlų ir paklausų. Santykiui tarp pasiūlų ir paklausų pagrindinės reikšmės turės siūlomas ir klausiamas kiekis, kitaip sakant, t r ū k u m a s palyginti su reikalingumu. Toks yra kainų susidarymas labai bendrais bruožais.

8. Kainoms susidaryti nemenkos reikšmės turi dar ir kiti dalykai. Tenka visados atminti, kad tos ar kitos gėrybės kaina priklauso ne vien jos pačios santykio tarp pasiūlų ir paklausų, bet taip pat ir k i t ų p r e k i ų kainų. Ta priklausomybė vienų prekių kainų su kitomis

gali būti dėl to, kad tam tikros prekės reikalingos, kuriai nors kitai prekei gaminti pav., akmens anglys ir geležies rūda reikalingos geležies gamybai. Kylant geležies kainai, turės kilti ne tik geležies rūdos kainos, bet ir akmens anglies. Prekių kainų priklausomybė gali būti ir dėl to, kad viena prekė gali būti pakeista kita preke. Pav. gaminant skalbiniams medžiagas gali būti vartojami linai, medvilnė ir šilkas (natūralinis ir dirbtinis). Atpigus dirbtinio šilko gamybai, turėjo atpigti ir linai. Pabrangus cukrui, žmonės ima vartoti sachariną ir t. t. Tokia prekių p a k e i č i a m y b ė (s u b s t i t u c i j a) labai plačiai taikoma ūkio gyvenime. Vartojant gamybos priemones, ūkiškasis principas reikalauja pasirinkti patogiausią gamybos priemonių kombinaciją, atsižvelgiant kainų. Tat galima pasakyti ir apie gamybos faktorių vartojimą —žemę, darbą ir kapitalą. Esant brangiam darbui, jis pakeičiamas kapitalu. Brangios darbininkų algos verčia ūkininką atleisti samdininkus ir pirktis žemės ūkio mašinų (=dėti kapitalą) ir atvirkščiai.

Nevienodai kinta prekių kainos ir atskiroms prekėms. Patyrimas rodo, kad labai jautrios yra pirmo reikalingumo prekių kainos jų, pav. duoninių javų, kainos kyla esant ir palyginti nedideliam trūkumui ir krinta esant nedideliam pertekliui.

Žinoma, prekėms, esant šiais laikais, lengvoms ir pigioms susisiekimo priemonėms, turi reikšmės ir kainos tų pačių prekių kitose vietose. Pigus ir lengvas susisiekimas išlygina kainas. Jei kainos susidaro prekyvietėje, laisvai siūlant nesutartomis iš anksto kainomis iš pasiūlų arba paklausų pusės, tai tokios kainos vadinasi laisvų varžytynių, arba konkurencinėmis kainomis. Tokios konkurencinės kainos svyruoja apie gamybos kaštus. Jei jos pakyla aukščiau, kaip gamybos kaštai, tai padidėja atitinkamų prekių pasiūlai, ir kainos krinta. Jei kainos laisvoje prekyvietėje nukrinta žemiau už gamybos kaštus, tai gamyba turi mažėti, ir kainos pakyla. Šis reiškinys vadinasi savaimingu arba automatišku kainų susidarymu. Jei tikrai tokis kainų susidarymas būtų, tai retai kada ilgesniam laikui susidarytų skirtumas tarp prekės kainos ir kaštų, kitaip sakant, pelnas būtų retas reiškinys.

9. Deja... kainos ne visados susidaro laisvomis varžytynėmis ir nevisados jos sukasi apie gamybos kaštus. Tų ar kitų prekių pirkėjai arba statytojai į prekyvietę, arba žymi jų dalis, gali susitarti laikytis vienodų kainų, neparduoti arba nepirkti žemiau ar aukščiau tam tikros kainos. Tokias kainas vadinsime monopolinėmis kainomis, kurios monopolistų bus nustatomos tokio dydžio, kad duotų didžiausią pelną. Tat

dar nereiškia, kad tokios monopolinės kainos visados turėtų būti labai aukštos. Jei aukštos kainos, tai maža kas tokias prekes gali pirkti. Todėl, jei pelnas nuo atskiros monopolizuotos prekės gali būti labai didelis, bendra pelno suma gali būti maža. Monopolistui geriau gali apsimokėti papiginti prekes, daugiau jų parduoti ir gauti didesnį pelną iš didelės apyvartos, nei brangiai parduodant daryti mažą apyvartą. Be to, monopolistai, susitarimu nustatydami kainas, plėsdami gali apyvartą taikytis prie savo prekės vartotojų perkamojo pajėgumo: ten, kur gyvena turtingesni žmonės už tas pačias prekes imti daugiau, o ten, kur gyvena beturčiai, už jas imti kiek pigiau. Kadangi monopolistai patys reguliuoja kainas, tai norėdami užslopinti savo konkurentus, ypatingai užsienyje, jie prekes per kurį laiką gali pardavinėti visiškai *pamestinomis* kainomis, daug žemesnėmis už gamybos kaštus. Tokį reiškinį vadina „dumpingu".

Kad galėtų susidaryti monopolinės kainos, reikia, kad daugumas prekių pardavėjų arba pirkėjų galėtų susitarti dėl vienodų kainų. Tik susitarus daugumos prekių pirkėjams arba pardavėjams, gali atsirasti monopolinės kainos. Juo daugiau yra prekės pardavėjų arba pirkėjų ir jei jie yra smulkūs, juo

sunkiau s u d a r y t i m o n o p o l į. Daug lengviau sudaryti monopolį javų, gyvulių, linų ir kt. p i r k l i a m s nei tų prekių daugybei pardavėjų — gamintojų — ūkininkų. Lengvai gali susitarti ir sudaryti monopolį kepyklų savininkai, kolonialinių prekių pardavėjai. Labai sunku, arba ir visiškai nebegalima susitarti ir siūlyti vienodas kainas daugybei palaidų duonos pirkėjų-vartotojų (=sudaryti v a r t o t o j ų m o n o p o l į.

Monopolių susidarymas gali būti žalingas vartotojams ir smulkiems gamintojams, jei nustato netinkamas kainas. Bet jau sakiau, kad monopolistui pačiam ne visados beišsimoka laikyti aukštas kainas, nes tas gali mažinti jo pelną.

Antra vertus yra ir kitų veiksnių, kurie gali šalinti skirtumą tarp monopolinių ir konkurencinių kainų. Mes jau matėme (8 punkte), kad tam pačiam tikslui gali būti vartojamos įvairios pakeičiamos prekės. Iškėlus kainas monopolistams, gali atsirasti įmonių, kurios laukdamos pelno, nors ir mažesnio, kaip monopolistai, pradės konkuruoti. Deja... šie priešveiksniai monopolistams netuojau atsiranda, ir kol jie pasireikš, monopolistas gali išnaudoti plačią visuomenę. Gerą progą monopolistams atsirasti sudaro aukšti užsienio prekėms apsaugos muitai.

10. Kainos beveik nuolat kinta. Kainų kitimas pareina nuo pakitimo santykio tarp prekių pasiūlų ir paklausų. Atrodo, kad kainų kitimas taip eina: kainos kyla, didėjant paklausams, ir krinta mažėjant jiems jei pasiūlai nekinta; didėjant pasiūlams — kainos mažėja, mažėjant pasiūlams — kainos didėja, jei paklausai nekinta. Iš tikrųjų taip nevisuomet būna, nes paklausams didėjant arba mažėjant, paprastai didėja arba mažėja ir pasiūlai. Tat ir paklausų pakitimo pasėkos, gali būti sustabdytos priešingų jam pasiūlų pasikeitimu. Kartais padidėję paklausai gali sudaryti ir kainų kritimą, nes įgalina stambią gamybą mažesniais kaštais. Dėl to ir kainų pakitimo dėsnį taip galima išreikšti: kaina kyla, pakilus paklausams didesniu santykiu, kaip pasiūlams, ir kaina krinta, paklausams sumažėjus mažesniu santykiu, kaip pasiūlams. Tuo būdu išeina, kad kaina gali kilti ir kylant paklausams ir krintant pasiūlams, ir taip pat, kylant pasiūlams, kristi, ir, krintant pasiūlams, kilti.

Paklausai ir pasiūlai gali kisti dėl daugelio įvairių priežasčių: dėl gamybos sąlygų (gerų ir blogų orų ir priklausančių nuo jų derlių), nuo dirbtinų priežasčių-muitų politikos, draudimų, kontingentų ar licencijų ir pd.,; dėl grynai ūkiškų priežasčių — varto-

jimo pasikeitimo; dėl techniškų sąlygų, gyventojų didėjimo ar mažėjimo.

Kainų pasikeitimus gali sukelti ir spekuliacija — spėjamas ateities kainų pasikeitimas. Spekuliacija gali kartais ir visiškai numušti arba iškelti kainas tam, kad iš to pasipelnytų.

Ne visų prekių kainos vienodai kinta. Jau minėta, kad pirmojo reikalingumo prekės turi palinkimo labiau kisti. Patyrimas taip pat parodo, kad mažmenų kainos labai lėtai kinta, nors didmenų kainos jau gali būti senai pasikeitusios.

Ypač dideli ir visuotini kainų pasikeitimai būna *krizių* metais.

Kadangi kaina yra prekės vertė išreikšta pinigais, tai kainos labai daug priklauso ir nuo pinigų tvarkos.

III.

Pinigai ir kreditas.

11. Prekių mainai vyksta tarpininkaujant pinigams. Mainai gėrybės į gėrybę tik tuomet būtų galimi, kai abu mainų dalyviai turėtų vienas kitam reikalingų prekių. Bet tas retai tepasitaiko. Dažniausia esti taip, kad abi šalys nori už savo prekes gauti įvairių daiktų. Tuomet jau

daug patogiau turimas gėrybes išmainyti į trečią gėrybę tokią, kurią visi imtų. Istorijos bėgyje tokiomis tarpininkaujančiomis mainuose prekėmis ėjo įvairūs daiktai įvairiose šalyse, kol pagaliau patogiausiomis mainams gėrybėmis pasirodė vadinamieji t a u r i e j i m e t a l a i (auksas, sidabras).

Įsigalėjus mainuose pinigams, kainų, taigi ir visuomenės pajamų susidarymas, jau daug priklauso ir pačių pinigų. Jei tam tikru laiku šalyje yra tam tikras pinigų kiekis, tai pagal tą pinigų kiekį susidaro ir kainos. Jei apyvartoje yra vienas milijonas piniginių vienetų ir jis atitinka vieną milijonui gėrybių vienetų, tai gėrybės vienetą atitiks vienas piniginis vienetas. Turėsime pinigų požiūriu pastovias kainas.

Bet tokis kainų pastovumas gali būti sukliudytas ir prekių, ir pinigų. Sakysime, prekių perpus sumažėjo; tuomet vienam gėrybės vienetui teks jau ne vienas piniginis vienetas, o du. Gali ir pinigų kiekis padidėti. Jei metaliniai pinigai du kart padidės, nes piniginio metalo gali būti prikasta du kart daugiau, kaip buvo, tai už vieną gėrybės vienetą teks mokėti taip pat du pinigus. Gali atsitikti, kad prekių 2 kart padidės, arba pinigų du kart sumažės — tuomet turėsime atvirkščią atsitikimą: už piniginį vienetą gausime du prekių vienetu.

Pirmąjį atsitikimą vadina pinigų infliacija: joje kainos kyla. Ji naudinga skolininkams (debitoriams), nes grąžinant skolą reikia grąžinti mažiau gėrybių. Antrąjį atsitikimą, kai pinigų kiekis sumažėja, ir kainos krinta, vadina defliacija. Ji naudinga skolintojams (kreditoriams), nes grąžinant skolą grįžta daugiau pinigų išvertus į gėrybes. Ir viena ir antra nėra sveiki dalykai tautos ūkiui. Tautos ūkiui geriausia ir patogiausia, kad pinigų ir gėrybių santykis nekistų.

Paskutiniais laikais vietoje metalinių pinigų įsigali popieriniai pinigai, kurie apyvartoje pasirodė labai patogūs. Didžiausias jų trūkumas yra tas, kad jie tam tikrais atvejais valstybinės valdžios gali būti dauginami ir dėl to nustoti vertės.

Didžiausios apyvartos, tačiau daromos, nors ir išreiškiant jas pinigais, bet pačių pinigų nevartojant būtent — *čekiais* ir perrašinėjimais bankų sąskaitose.

12. Pinigai šiandien atstovauja gėrybes. Kas turi pinigų, tas turi teisę ir galią gauti už juos tam tikrą norimų gėrybių kiekį. Todėl ir taupymas šiais laikais eina pinigais. Atliekamos lėšos taupomos dažniausia tam tikrose kredito įstaigose. Iš indėlių susidaro didelės sumos pinigų, kurios skolinamos tiems, kurie tų pinigų reikalingi už tam tikrą kainą —

vadinamą *palūkanomis.* Kadangi palūkanos imamos nuo šimto, tai kainą už pinigų naudojimą vadina palūkanų procentais, arba tiesiog *procentais.*

Palūkanų procento dydis, kaip ir visų prekių kainų, priklauso pasiūlų ir paklausų santykio. Jei apyvartoje maža pinigų, tai ir palūkanų procentai esti dideli, žinoma, jei daug kas nori pinigų pasiskolinti. Todėl labai yra svarbu, kad visi esamieji pinigai eitų į apyvartą, o ne būtų suslepiami. Tuomet ir palūkanos esti mažesnės, o mažos palūkanos, paskatina gamybą. Iš čia didelė taupymo reikšmė tautos ūkiui. Ypač labai yra svarbu, kad plačios tautos masės, priprastų taupyti, nes nors ir iš mažų sumų, bet daugelio *šimtų tūkstančių ir milijonų žmonių suvežamų į kredito įstaigas susidaro milžiniškos lėšos,* kurios tarnauja šalies gamybai. *Tuo būdu platūs visuomenės sluoksniai turi galingą ūkišką įrankį* rankose, *kurį gali sunaudoti savo gerovei kelti.* Reikia tik noro organizuotai veikti ir tas milžiniškas lėšas sutraukti savo tarnybai.

IV.

Tautos ūkio eiga ir tvarka.

13. Įsigalėjus darbo pasidalinimui (žiūr. 3 pun.), žmonių apsirūpinimas reikalingomis

gėrybėmis eina tuo būdu, kad žymi dalis gėrybių gaminama ne sau vartoti, bet parduoti. Be paliovos eina gėrybių gamyba, be paliovos tos gėrybės, tarpininkaujant pinigams, gaunamiems kaip pajamos už dalyvavimą tuo ar kitu būdu gamyboje, pasiskirsto vartotojams. Šių laikų ūkis, kuris, palyginti su senovės laikais, pasiekė negirdėtos pažangos savo t e c h n i k a: mašinomis, susisiekimo priemonėmis (geležinkeliais, garlaiviais, automobiliais, orlaiviais, telegrafu, telefonu, radio) ir g a m y b o s g a l i a plėtėsi ir išaugo *laisvose* varžytynėse. Panaikinus baudžiavas ir kitokius varžymus, valstybė nekliudė laisvai piliečiams užsiimti ūkio reikalais. Kiekvienas individas (atskiras asmuo) pats vienas arba susidėjęs su kitais galėjo siekti ūkiškos gerovės, kurdamas naujas įmones, jas neribotai plėsdamas. Valstybė į ekonominį gyvenimą maža besikišo: ji telaikė savo pareiga prižiūrėti bendros tvarkos. Tokią ūkio tvarką, kai valstybė nesikiša į ūkio reikalus vadina *liberalistine arba individualistine.*

Buvo giliai įsitikinta, kad leidus žmonėms laisvai veikti, bendra *tautos gerovė* geriausia galės plėstis ir augti. Kiekvienas asmuo, siekdamas savo gerovės gamins tokias gėrybes, kurias jis laikys patogiausiomis ir naudingiausiomis, kiekvienas ieško uždarbio ten, kur jam patogiausia ir pelningiausia. Dėl to prekės bus

pigios, nes laisvos varžytynės numuš jų kainas ligi gamybos kaštų (žiūr. 7 pun.). Ūkio gyvenimas *automatiškai* eis į aukščiausią gerovės laipsnį.

Deja... tokios gražios mintys apie laisvą individualistinį ūkį nevisiškai pasiteisino. Pasirodė, kad laisvos varžytynės, neaprėžtas lenktyniavimas, kai gamintojai gamina be sąryšio vienas su kitu, veda į per gausią gamybą: prekių tiek prigaminama, kad nėra, kas jas perka. Darbininkų pajamos kartais labai nuspaudžiamos, arba nekyla tiek pat, kiek kitų jiems reikalingų prekių kainos. Darbininkai nepajėgia nusipirkti pakankamų kiekių nė maisto dalykų, nė kitų gėrybių. Dar baisesnis dalykas liberalistiniame ūkyje, pasirodė nuolatinės *ūkio krizės,* kurios visados eina po ūkio pakilimo. Krizės metais kainos krinta, gamyba susiaurėja, o dėl to darbininkai netenka darbo, iš ūkininko mažiau perka produktų, tat ir jo pajamos sumažėja.

14. Neigiamosios laisvų varžytynių pusės pagimdo priešingas joms ūkio sroves. Atsiranda nuomonių, kad laisvas varžytynes su individualistiniu ūkiu, paremtu privatine gamybos priemonių nuosavybe, reikėtų panaikinti. Gamybos priemonės turėtų būti visuomenės žinioje: žemė, fabrikai, kasyklos ir t. t., turėtų priklausyti visuomenei. Visą gamybos eigą

turėtų kontroliuoti visuomenė, per savo organus — valstybės įstaigas. Tokias idėjas ir siekimus ūkio gyvenime vadina socializmu.

Nors socialistinių idėjų jau randame ir gilioje senovėje, bet jos ypač pradeda įsigalėti darbininkų tarpe praėjusio amžiaus gale. Daugumo socializmo skelbėjų buvo manyta, kad socializmas įvyks tada, kada ūkio gyvenimas tam pribręs. Rusų komunistai, priešingai, manė, kad socializmą reikia įvykinti prievarta, vad. proletarijato diktatūra. Jie tą ir padarė po 1917 m. perversmo, paimdami valstybės žinion pradžioje stambiąją pramonę, prekybą, o paskum ir ūkininkų žemės ūkį.

Tokis griežtas ir staigus nuo laisvų varžytynių nukrypimas į priešingą pusę — visa ko suvalstybinimas *(nacionalizacija)* laukiamos gerovės nedavė. Išnaikinus privatinius verslovininkus: kapitalistus, pirklius, bankininkus, nusavinus jų turtą ir paėmus jį pačiai valstybei valdyti, štai jau praėjo 17 metų, o Sovietų Rusijoje viešpatauja didelis skurdas ir vargas. Komunistinėje tvarkoje darbininkas kur kas skurdžiau gyvena, kaip vad. kapitalistinėse šalyse. Komunistai teisinasi tuo, kad esą pradžia sunki, reikėjo visa ką perorganizuoti, pripratinti visuomenę prie naujos tvarkos ir t. t. Tačiau vargo ir skurdo priežastys giliau glūdi, nes juo

labiau visa kas nusavinama, juo skurdas auga. Ypač Sovietų ūkiškoji būklė pasunkėjo, kai pradėta naikinti milijonai atskirų ūkininkų - žemdirbių, prievarta suvarant juos į vadinamus k o l c h o z u s. Visiškai panaikinus ū k i š k ą l a i s v ę ir įvedus visame kame valstybės reguliavimą, visai neįmanomas viso plataus tautos ūkio gyvenimo reguliavimas. Smulkiai reguliuoti kiekvieną piliečio ūkišką žingsnį, valstybei sudaro nebepakeliamą ir nereikalingą naštą.

15. Tarp dviejų priešingų ekonominio gyvenimo tvarkų: visiškai neaprėžtų laisvų varžytynių ir biurokratiškos, smulkiai valstybės reguliuojamos ir visą ką apimančios tvarkos, gali būti *vidurio kelias*. Tokiu keliu einant, tenka pripažinti, kad atskirų asmenų l a i s v ė t u r i d i d e l ė s r e i k š m ė s, bet šių laikų sąlygose viešų organų (valstybės ir savivaldybių) įsikišimas į ūkio gyvenimą taip pat sudaro būtiną dalyką. Šių laikų valstybė pagrindiniu savo uždaviniu laiko v i s o s t a u t o s g e r o v ę. To tikslo siekdama, valstybė taip stengiasi tvarkyti ūkio gyvenimą, o kartais ir pati apimti kaikurias svarbias visam tautos ūkiui šakas, kad iš to būtų daugiausia naudos visos tautos gerovei. Pavesti laisvų varžytynių žaismui tokias šakas, reikštų arba visišką tam tikrų visuomenės reikalų neaprūpinimą, arba perdidelį visuomenės išnaudojimą.

Šių laikų valstybė ima į savo rankas susisiekimo priemones (geležinkelius, pašta, plentus, kanalus ir p. d.) arba paveda savivaldybėms (vandentiekį, kanalizaciją, apšvietimą). Paskutiniais laikais valstybės įtaka dar labiau reiškiasi. Valstybė ima į savo rankas kreditą, užsienio prekybos reguliavimą, steigimą svarbių šaliai fabrikų (pas mus kiaulėms skerdyklų, cukraus fabriko).

Laisvas varžytynes ūkio gyvenime pašalina ne tik valstybė su savivaldybėmis savo įsikišimu, bet ir verslovių sąjungos, kurių uždavinys yra panaikinti savo narių tarpe konkurenciją, kainas, gamybos dydį, pardavimo sritis ir nustatyti bendru susitarimu. Tokios verslovių sąjungos siekia monopolinių kainų (žiūr. 9 punktą) ir jos yra žinomos įvairiais vardais, bet daugiausia sindikatų arba kartelių ir trestų vardu. Sindikatų veikimas gali apimti ne tik vieną kurią atskirą šalį, bet keletą valstybių, kur tam tikros prekės gaminamos arba parduodamos. Tokie sindikatai gali laikyti labai aukštas kainas svarbioms pramonės žaliavoms. Vienintėle priemone prieš tai galėtų būti valstybės įsikišimas ta prasme, kad į sindikatus turėtų būti įtraukti ir vartotojų organizacijų atstovai.

16. Tautos ūkis susidaro iš daugybės atskirų santykiaujančių tarp savęs ūkio vienetų. Dirbančius mainams ūkio vienetus vadiname

verslovėmis. Verslovės tikslas yra gauti tam tikrų pajamų. Pagal verslovių tikslus joms skirstant gaunamas pajamas ir pagal jų šeimininkus, galime jas suskirstyti į tokias tris pagrindines grupes, neskaitant mišriųjų: 1. privatines, 2. viešąsias ir 3. kooperatines.

Privatinėmis verslovėmis vadiname tokias versloves, kurios siekia privatinių asmenų atskirai arba jų susijungimų naudos. Jas galime suskirstyti į smulkius privatinius ūkius (ūkininkų, amatininkų ir t. t.) ir stambias versloves. Pirmose patys savininkai dirba ir vykdomąjį darbą, jų tikslas aprūpinti savo šeimą ir išmisti, pelno troškimas sudaro antraeilį dalyką. Antrose sujungti dideli kapitalai; svarbiausias jų tikslas gauti pelno už įdėtą kapitalą. Jas galima pavadinti kapitalistinėmis verslovėmis, nes jos turi sukaupusios didelius kapitalus, kurie ir turi jose pagrindinės reikšmės. Tas kapitalistinis jų pobūdis dar yra ryškesnis kapitalistinėse bendrovėse, ypač akcinėse bendrovėse, kurios sudaro tikrą kapitalų sujungimą, asmeninis dalyvavimas jose užima menką vietą. Akcijos (= teisės į dalį akcinio kapitalo) gali būti lengvai perleidžiamos iš vienų rankų į kitas rankas. Tomis akcijomis gali būti spekuliuojama biržose — tam tikro-

se prekybos įstaigose, kur perkami ir parduodami vertybių popieriai.

Kaikuriose labai svarbiose tautos ūkio šakose turi tendencijos įsigalėti stambios verslovės (sunkioje pramonėje, didmenų prekyboje, bankuose ir t. t.). Tat vadina ūkio koncentracija. Priežastis to — stambių verslovių ir jų sukuriamų stambių įmonių didesnis ūkiškumas negu smulkių įmonių. Stambios įmonės gali gaminti mažesniais kaštais, nes dalis jų kaštų nedidėja proporcingai produktų skaičiui (direktorius, gaudamas maža ką didesnį atlyginimą stambioje įmonėje, gali užpirkti keletą kartų daugiau prekių, kaip smulkioje. Vadinasi direktoriaus išlaidų mažiau teks prekių vienetui stambioje įmonėje, kaip smulkioje. Tą pati galima pasakyti ir apie patalpas, kurą, mašinas, ir t. t.).

Viešosios verslovės tarnauja visuomenei arba, kaip tam tikras pajamų šaltinis, viešiems organams (degtinės, degtukų, kortų monopolis) arba aptarnauja svarbias tautos ūkio atžvilgiu šakas. (Palygink 15 punktą). Jos tuo patarnauja dažnai smulkiems privatiniams ūkiams (valstybės cukraus fabrikas — ūkininkams cukraus augintojams, miesto skerdykla — mėsininkams ir t. t.).

Kooperatinės verslovės tarnauja smulkiems ūkiams — smulkioms verslovėms (amatininkams, ūkininkams ir kit.) ir varto-

įamiems ūkiams (šeimoms, visiems vartotojams, bet ypač gaunantiems nedideles pajamas). *Jos padeda ūkiškai silpnesniesiems gamintojams* ir palaidiems vartotojams įgyti stambiųjų verslovių gerųjų pusių, t. y. tapti ūkiškesnėmis. Apie jas vėliau mes kalbėsime plačiau.

17. Iš to kas buvo kalbėta apie tautos ūkį, mes matėme, kad jis šiais laikais yra painus ir sudėtingas. Jo vienetai siekia įvairių tikslų. Daugumos jo vienetų tikslas yra *išsimaitinti*, geriau apsitvarkyti. Kitų — mažumos, bet galingos kapitalais, prityrimu ir gudrumu — tikslas yra *gauti pelno*, neribotai plėstis, dauginti kapitalą.

Nevienoda ir tautos gamybos dalyvių padėtis. Vieni iš jų turi savos gamybos priemonių, kiti neturėdami savųjų, eina dirbti pas kitus: į privatines, viešąsias arba kooperatines versloves.

Šiuo laiku gamybos dalyvių pajamos daug pareina nuo bendros ūkio eigos ir tai ne vienoje kurioje šalyje, bet visame pasaulyje. Pakanka, kad net tolimoje šalyje pasikeistų kas ūkyje — įvyktų nederlius, arba per gausus būtų derlius, kaip tas gali turėti įtakos ne tik artimiems kaimynams, bet ir kitoms tolimoms šalims. Todėl ir ūkio pastovumas sunkiai pasiekiamas. Jį padidina ne tik atskirų asmenų, bet ir atskirų tautų varžytynės in nuolatinis noras aukščiau iškilti ir užstelbti kitas tautas, ar-

ba nepriklausyti ūkiškai kitų tautų. Nenuostabu, kad tokia tvarka sukrečiama sunkių krizių.

Tam bent dalimi išvengti, pačiais paskutiniais laikais pereinama vis labiau į reguliuotą ūkį. To reguliavimo imasi visų pirmiausia valstybė, paskui verslovių sąjungos ir smulkių ūkio vienetų susijungimai — kooperatyvai.

V.

Ūkiškoji visuomenės gerovė.

18. Ūkio tikslas — sudaryti ūkininkaujantiems *pajamų.* Didesnės ar mažesnės tautos ūkio pajamos reiškia didesnę ar mažesnę *tautos ūkiškąją gerovę.* Ūkiškoji gerovė sudaro pagrindą bendrai šalies gerovei. Istorija ir dabartiniais laikais rodo, kad juo turtingesnė šalis, juo daugiau ji turi išteklių, juo daugiau lėšų tenka mokslo bei švietimo įstaigoms, menui, sveikatai palaikyti ir t. t.

Šalies turtingumas ne visados dar yra susijęs su bendru tautos gerbūviu. Reikia, kad gaunamos pajamos neitų tik nedideliam skaičiui žmonių, o pasiskirstytų kiek galint tarp daugumos visuomenės narių. Didelė turtų nelygybė gimdo skurdą, pavydą. O to pasėkos esti sukilimai, revoliucijos ir šalies turtų griovimas ir naikinimas.

Bet ir lygesniam turtų bei pajamų pasidalinimui esant reikia, kad nesustotų kapitalo susidarymas, nes tik jis įgalina ūkio pažangą.

Turtų ir pajamų nelygybės priežasčių yra labai daug. Iš dalies jos glūdi pačioje žmogaus prigimtyje: patys žmonės nelygūs — vieni daugiau gabesni, kiti mažiau, treti vos bepajėgia save išmaitinti, o trečiuosius (paliegėlius, išsigimusius, girtuoklius, valkatas ir t. t., nekalbant apie vaikus, našlaičius ir senelius) tenka maitinti visuomenės lėšomis. Iš dalies dėl istoriškai susidėjusių sąlygų — baudžiavos laikais žemvaldžiams teko dideli žemės plotai.

Turtų ir pajamų nelygybė atsirado ir dėl grynai šių laikų ūkio santykių. Kaip jau galėjome pastebėti, kalbėdami apie kainų susidarymą ir apie pinigus, yra daug *progų pelnams susidaryti.* Pelnai gali atsirasti dėl mažesnių kaštų stambiose įmonėse, dėl monopolio susidarymo, dėl paklausų padidėjimo, dėl naujų technikos išradimų pritaikymo, dėl infliacijos arba defliacijos ir kit. Ne visada verslovės gauna pelnus. Atvirkščias pelnui reiškinys — nuostolis, taip pat yra dažnas dalykas ūkio gyvenime. Skirtumas tarp pelno ir nuostolio yra tik tas, kad nuostoliai ilgai testis negali, nes jie sunaikina pačią įmonę, o pelnas gali būti ir ilgesnį laiką. Kai kuriuos pelnus

varžytynės ilgainiui panaikina, kai kurie pav., monopolinis pelnas gali tęstis ligi tol, kol ne panaikinamas pats monopolis.

Teigiamą tautos ūkiui reiškinį sudaro tokis pelnas, kuris atsiranda verslovėje dėl jos operacijų, susijusių su ūkio pažanga: dėl tobulesnių gamybos metodų pritaikymo, naujų išradimų, tobulesnės gamybos organizacijos ir t. t., vienu žodžiu tariant, dėl to, ką šiandien vadina ūkio racionalizacija.

Neigiamą ir smerktiną tautos gerovės atžvilgiu reiškinį sudaro tokie pelnai, kurie gaunami iš dirbtinės spekuliacijos biržose, o tuo keliu sukraunami (žinoma, ir prarandami) dažniausia dideli turtai, iš monopolių, kurie iškelia kainas pirmo reikalingumo dalykams. Bet blogų blogiausias yra dalykas, kai gauti pelnai nepaleidžiami čia pat šalyje į apyvartą, bet išvežami svetur. Tat reiškia tikrą šalies alinimą, jos turto ir gerovės mažinimą.

Neigiamą reiškinį sudarys ir pelnai, gaunami iš dirbtinai numuštų darbininkams algų. Jis mažins perkamąją jėgą — vadinasi, kenks ir tai pačiai gamybai, nes nebus kam pirkti jos produktų. Jis didins šalyje skurdą. Tam reiškiniui pašalinti turi įsikišti valstybė, reguliuodama darbo sąlygas, atsižvelgiant visos tautos gerovės.

19. Ūkio gyvenimas ir jo eiga kartais atrodo gaiviališkas, nepriklausąs žmogaus valios. Atrodo, tartum, ūkio gyvenimas pats lemia žmonių likimą, o ne atvirkščiai. Tiesa, yra pagrindo manyti, kad tam tikrais atvejais ūkio eiga panaši į sraunią upės tėkmę pavasarį, kuri nepasiduoda reguliuojama. Bet antra vertus, jei paimsime paskutinių laikų ūkio istoriją, pamatysime, kad žmonės savo proto jėgomis, savo gera valia, ištverme ir pasiryžimu daug pakeičia ir patobulina ūkio gyvenime. Ypač tuo atžvilgiu didelės reikšmės turi didesnis ūkiškas veiklumas plačių ūkininkaujančių masių. Jos savo veiklia ūkiška kūryba ne tik daug gali patarnauti tautos ūkio pažangai, bet ir pačią tautos ūkio eigą pakreipti savo naudai. Tam reikalingos ne tik medžiaginės priemonės, bet ir tam tikras pačių ūkininkaujančių žmonių dvasinis nusiteikimas — noras atvira širdimi bendradarbiauti su savo artimais, noras bendromis jėgomis siekti bendrų tikslų. To siekia kooperacija.

B.

Kooperacija.

VI.

Bendroji sąvoka.

20. Pats žodis *kooperacija* yra kilęs iš lotynų kalbos ir reiškią b e n d r ą v e i k i m ą — b e n d r a d a r b i a v i m ą. Tačiau ne kiekvienas bendradarbiavimas yra k o o p e r a c i j a ta prasme, kuria čia mes turime galvoje.

Žmonių gyvenime matome daugybę bendradarbiavimo formų nuo pat seniausių laikų. Bendrai veikia ne tik vienos šeimos ar giminės nariai, bet ir laisvai susitardami ką nors bendrai veikti medžiotojai, žvejai, jūrininkai, pirkliai, amatininkai ir t. t. Iš tų susijungimų atsirado cechai, artelės korporacijos ir p. d. Tam tikros rūšies bendradarbiavimą sudarė ir senovės karių kuopos nukariauti tolimiems kraštams. Glaudžiausias kuopas sudarė tos, kurios atsirado iš giminystės ryšių. Senovės didžiosios šeimos, „namai“, kurios pas mus jau yra

iškrypusios, yra dar užsilikusios kai kuriuose kraštuose, pav., Balkanų slavų tautose (vad. Zadruga) ir apima keletą kartų. Bet ir laisvai susitarus sudaromos kuopos, draugijos, bendrovės, sąjungos ir p. d., nors ir neapimdavo viso gyvenimo reikalų, o tik tam tikras sritis, įnešdavo į žmonių gyvenimą daug nauja, patobulindavo jį, reikšdavo tam tikrą pažangą. Ne be reikalo vienas mokslininkas yra pasakęs, kad už visa tai, ko žmonija yra pasiekusi ligi dabartinių laikų, ji turi būti dėkinga bendram žmogaus darbui su kitais žmonėmis.

Ir šių laikų žmonių ūkio gyvenimas, paremtas darbo pasidalinimu (žiūr. 3 p.) sudaro milžinišką viso pasaulio bendradarbiavimą. Ir tokis bendradarbiavimas kartais vadinamas kooperacija. (Palygink 3 p.). Bet ir tokia ūkiškoji kooperacija nesudaro to, ką mes tuo žodžiu suprantame. Bendras šių laikų ūkiškas santykiavimas ir bendradarbiavimas dažnai reiškiasi pasipelnymo troškuliu, išnaudojimu silpnesnio.

Kooperacija mūsų prasme reiškia tokį bendradarbiavimą, kuris remiasi pagalba vieno kitam, savitarpiu padėjimu ūkio reikaluose. Į tokias, kooperacija paremtas, bendroves žmonės dedasi ne tam, kad vienas iš kito gautų pelno, bet tam, kad vienas kitam

padėtų atlikti ūkiškus reikalus. Iš senovės užsilikusį to pavyzdį gali sudaryti mūsų talkos, kuriomis kaimynai stengiasi padėti vienas kitam atlikti sunkesnius darbus: daugelis rankų greičiau atlieka darbą.

21. Tokiam ūkiškam bendradarbiavimui reikia, kad nariai suprastų bendrus reikalus, jaustųsi susiję bendrais ryšiais. Vienas šveicarų mokslininkas ir kooperatininkas (I. Fr. Schär) gražiai aptaria kooperacijos bendrovę: „Ilgai nelaužant galvos reikia pasakyti, kad žodis „kooperatyvas" reiškia tvirtus ryšius, kurie mus riša visą gyvenimą džiaugsmo ir liūdesio valandomis. Jis skelbia ištikimybę, draugiškumą, savitarpio patarnavimą, solidarumą. Jis taip pat reiškia nebepaliaujamą gyvenimo bendrumą, vienodai manančių ir lygiateisių susijungimą bendram darbui dirbti. Maža to — jis dar reiškia ir tai, kad nariai jaučiasi, lyg dalys vienos visumos, į kurią jie įeina ir kuriai pasiduoda, kaip reikalingas narys, kad bendromis jėgomis pasiektų aukštesnių, nei atskirai veikdami tikslų, kad pastangų ir darbų bendruma pajaustų aukštesnį gyvenimo džiaugsmą ir savo gyvenimui pastatytų aukštesnių tikslų".

Pagrindinis kooperatyve dalykas yra: padėti pačiam sau ir kitus sustiprinti susijungus į krūvą. Bet kad to galima būtų pa-

siekti reikia, kad mes mokėtume vienas prie kito prisitaikinti. To tegalime pasiekti tinkamu auklėjimu.

Auklėjimo tikslas yra išauginti mumyse gerąsias jėgas ir gabumus ir parengti savarankiškam veikimui ir gyvenimui. Visuotinio žmonių išminties ir doro̧vės auklėjimo pagrindą, anot garsaus pedagogo Pestalozzi, sudaro tvarkingumas ir nuosaikumas namų išlaidose. Auklėjimas reikalauja tinkamo *vadovavimo* ir nurodymo. Tat pirmiausia turi būti atliekama šeimoje, kuri turi, anot to pačio pedagogo, būti pagrindu laimingam žmonių gyvenimui. Tas pats auklėjamas darbas turi eiti ir didesniuose junginiuose sodžiaus, valsčiaus bendruomenėje ir, pagaliau, visoje valstybėje. Kaip šeimos galvos tėvas ir motina turi duoti pavyzdį vaikams ir būti jų jų *vadais,* taip pat ir didesnių bendruomenių veikėjai turi būti pavyzdingais vadais.

Nereikia užmiršti, kad visuomenės junginių pagrinde glūdi pačių savęs aprūpinimas. Pirmas jų tikslas yra apsirūpinti tuo, ko reikia mūsų prigimčiai, lengviau, tikriau ir geriau, kaip be mūsų jėgų sujungimo su kitais.

Tikruoju geru darbu Pestalozzi laiko tokį darbą, kuris įgalina žmogų patį sau padėti, pačiam sau pelnytis kasdieninę duoną.

Kooperatyvui tikrą dvasinį pagrindą sudarys auklėjimas jo nariuose noro padėti vienas kitam, bendrai ir sutartinai veikti. Teisingumas ir tikslus atsiskaitymas turi ne mažesnės reikšmės. Geriausia būtų jei tokis auklėjimas būtų atliekamas jau šeimoje, mokykloje ir pačiame visuomenės gyvenime. Tat jau sudarytų tvirtą pagrindą kooperatiniam darbui plisti.

Didžiausi kooperatinio darbo priešai yra pavydas, nepasitikėjimas ir įtarimas, noras tik pačiam pasinaudoti, gudrus apsimetimas ir veidmainiavimas. Ten, kur šios neigiamos savybės, susidarančios žymia dalimi gero auklėjimo stoka, giliau įleido šaknis, laukti daug pasisekimo iš kooperatinio darbo netenka.

22. Geras visuomenės išauklėjimas ir geros ir palankios žmonių savybės sudarys pirmutinę kooperatiniam darbui sąlygą. Bet ir to vieno maža kooperatiniam darbui. Kooperatyvui, kaip ūkiškai organizacijai, turi būti palankios ir ekonominės sąlygos. Vien tik graži ir tauri idėja, neturinti pagrindo ūkio gyvenime, negalėtų prigyti.

Kalbant apie verslovių rūšis, jau buvo sakyta, kad kooperatyvai yra ūkiškai silpnesniųjų susijungimas; jis tarnauja privatiniams smulkiems ar smulkesniems

ūkiams. Tokis ūkiškai silpnesnių susijungimas, veikiant šiais laikais stambioms ūkio vienetoms ir joms nugalint smulkias, įgalina silpnesnius sujungtomis jėgomis sudaryti ūkiškai stiprius ir stambius vienetus.

Smulkių ūkiškų vienetų susibūrimo jėgos šaltinius sudaro du dalykai: sujungimas daugelio ūkių perkamosios arba parduodamosios jėgos, kas sudaro kooperatyvų apyvartai pagrindą. (Pav. 200 ūkių perką prekių arba parduodą žemės ūkio produktų per metus už 1500 litų kiekvienas, sudarę vartotojų bendrovę, ar kooperatinę pieninę galės daryti 300.000 litų apyvartos).

Antras dalykas, tai smulkių taupmenų surinkimas į krūvą ir jų išnaudojimas saviems reikalams. Tinkamai organizuojant per tam tikras organizacijas, iš smulkių taupmenų gali susidaryti dešimtys ir šimtai milijonų, kurie gali būti sunaudojami tų pačių smulkių taupytojų gerovei kelti.

Susibūrimas ūkiškai silpnesniųjų gamintojų ir vartotojų į kooperatyvus duoda jiems į rankas tą ginklą, kuriuo stambios įmonės muša smulkias, būtent; ūkiškai silpnesnieji gamintojai (pav. ūkininkai) susijungę į kooperatyvus gali sudaryti stambias įmones (kooperatines pienines, linams apdirbti punktus, spirito varyklas, cukraus fabri-

kus ir t. t.) su jų geromis pusėmis (Palygink 16 punkt.).

Privatinės kapitalistinės verslovės siekia pelno; susijungę į kooperatyvus vartotojai ir gamintojai siekia savo ūkiškos naudos: tą pelną, kuris turėtų tekti privatiniams biznieriams pasiima sau. Ir, kaip gyvenimo praktika rodo, tokis sutaupytas pelnas gali siekti labai didelių sumų.

Kooperatyvai ne tik padeda savo nariams apsiginti nuo išnaudojimo, bet ir kelia ūkio pažangą. Paimkime smulkesnį žemės ūkį. Privatinės verslovės juo tiek tesuinteresuotos, kiek jos gali jam parduoti su pelnu prekes ir už pigią kainą pirkti iš jo pagamintus produktus. Tuo tarpu ūkininkai, susidėję į kooperatyvus, gali žymiai pakelti ir patobulinti žemės ūkio produktingumą. To pavyzdį gali duoti kooperatinės pieninės, skerdyklos, cukraus fabrikai, spirito varyklos ir tt. Visos jos kelia žemės ūkio kultūrą, didina ūkininko pajamas.

Visuomenės pažangos ir gerovės atžvilgiu, kooperacijos judėjimas yra kuriamasis, o ne griaunamasis faktorius. Jis įgalina plačias gyventojų mases *ekonomine kūryba* atsispirti prieš skurdą ir neturtą ir tuo sumažina socialinių kovų ir suiručių galimumus, kurie teveda prie chaoso ir dar didesnio skurdo.

VII.

Kooperatyvų rūšys ir istorija.

23. Kooperatinės bendrovės gali būti steigiamos įvairiems tikslams. Iš pagrindinių tautos ūkio šakų kooperacija daugiausia yra įsigalėjusi prekyboje, žemės ūkyje, kredite, pramonėje, susisiekime, o draudime, namų statyboje, darbų apsiėmime palyginti daug mažiau, nors kai kuriose šalyse ir tose srityse kooperatyvai yra nemenkai įsigalėję.

Pagal kooperatyvų tikslus juos skirsto į keliolika rūšių:

1. Vartotojų kooperatyvus: vartotojų bendroves, butų kooperatyvus ir kit. p.

2. Kredito kooperatyvus: miestų, sodžiaus.

3. Žemės ūkio ir pirmykštės gamybos kooperatyvus: pirkimo, pardavimo be narių produktų perdirbimo, pardavimo su narių produktų perdirbimu (kooperatinės pieninės, skerdyklos, spirito varyklos ir t. t.), įvairių patarnavimų ūkininkams (bendro naudojimo mašinomis, elektros energijos, melioracijos, ir p.), savitarpinio draudimo, žūklės ir kit.

4. Amatininkų ir smulkių verslininkų kooperatyvai.

5. Darbininkų gaminamosios bendrovės.

Iš šių rūšių seniausią, stipriausią ir savarankiškiausią kooperacijos rūšį sudaro vartotojų kooperatyvai, kurių tikslas yra aprūpinti savo narius reikalingais gyvenimui dalykais.

Savo skaičiumi vartotojų bendroves viršija kredito kooperatyvai, kurių uždavinys yra aprūpinti savo narius kreditu ir skatinti taupumą. Jų nariais daugiausia esti ūkininkai ir jie retai kur apsieina be valstybės pagalbos. Miestiečių kooperatyvai yra savarankiškesni. Ir vieni ir antri daug padeda savo nariams, sudarydami patogias jiems kredituotis sąlygas.

Žemės ūkio kooperatyvai, neįtraukiant čia ūkininkų kredito kooperatyvų, įvairiais būdais gali tarnauti savo nariams. Labiausiai žinomi šios rūšies kooperatyvai yra: kooperatinės pieninės ir skerdyklos, pirkimo bei pardavimo, savitarpinio draudimo. Jų uždaviniai matyti iš jų pačių pavadinimo.

Amatininkai ir smulkūs verslovininkai taip pat sudaro savo kooperatyvus bendram žaliavos užpirkimui, bendram pagamintų produktų pardavimui, bendram prekių užpirkimui. Palyginti su pirmomis trimis rūšimis jų yra mažiau.

Palyginti mažiausia yra išsiplatinusios darbininkų gaminamosios bendrovės, kurių tikslas yra sukurti pačių darbininkų tvarkomą ir valdomą įmonę, arba be tarpininkų apsiimti atlikti įvairius darbus (statybą, gatvių grindi-

mą, kelių taisymą, melioracijos darbų atlikimą ir t. t.).

Pas mus Lietuvoje 1934 metų pradžioje veikė toki kooperatyvai:

Sodžiaus ir miestų kredito kooperatyvų	400
Kooperatinių pieninių	290
Žemės ūkio kooperatyvų . . .	301
Įvairių kitų	323
Kooperatyvų sąjungų	5.

Vadinasi, Lietuvoje būta apie dvylika šimtų kooperatinių organizacijų.

Į žemės ūkio kooperatyvus įtrauktos ir vartotojų bendrovės.

Kooperatyvų narių skaičius siekia apie 160 tūkstančių, jų sudėtiniai ir savi kapitalai siekia apie 25 milijonus litų, prekybinių kooperatyvų apyvarta siekia apie 50 mil. litų, kredito kooperatyvai turėjo surinkę apie 40 milijonų litų indėlių, kooperatinės pieninės pagamino 10 tūkstančių su viršum tonų sviesto.

Iš tų davinių matome, kad mūsų ekonominėse sąlygose, kooperatyvai jau sudaro didelę jėgą. Tiesa, jie išaugo ne be valstybės paramos, ypač kooperatinės pieninės. Reikia tik visomis išgalėmis stiprinti ir ugdyti kooperatinis darbas, tai ir pas mus jis sudarys gražų ir naudingą ūkiško solidarumo pavyzdį, kaip kad yra daugelyje kitų kultūringų kraštų.

24. Kooperatyvai šių laikų prasme pradeda atsirasti maždaug prieš šimtą metų. Pirmiausia jie ima kurtis toje šalyje, kur ekonominis gyvenimas pasiekia aukščiausios pažangos, būtent, Anglijoje. Ekonominio liberalizmo neigiamosios pusės (krizės, nedarbas) verčia ieškoti išeities. Siūlomi įvairūs sumanymai pagerinti visuomenės santvarkai, sumažinti vargstančiųjų skurdui. Vieną iš tokių planų sudarė ir Ročdelio miesto vadinamieji Teisingieji Pionieriai 1844 metais. Jų planas skyrėsi nuo kitų tuo, kad jis ne tik buvo sumanytas, bet ir sėkmingai įvykintas.

Ročdelio Pionieriai galima sakyti padėjo pagrindus naujųjų laikų kooperacijos judėjimui. Jų istorija yra tokia:

1843 metais, Ročdelio mieste, kuris tuomet buvo didžiausias Lancashire'o miestas su stipria medvilnės pramone, o dabar turi apie 100 tūkstančių gyventojų, kilo darbininkų streikas. Darbininkai ir fabrikantai nenusileido. Streikas užsitęsė ir dar labiau pablogino ir taip prastą darbininkų būklę. Ir tuo metu keli darbininkai R. Oweno ir, jau seniau mėginusio steigti vartotojų bendroves ir jas propaguoti, W. Kingo sekėjai, sudarė planą, kaip darbininkams išeiti iš sunkios būklės. Vienas rašytojas kooperatininkas (Holyoake) aprašęs Ročdelio Pionierių darbus, taip atpasakoja pirmosios tikrosios vartotojų bendrovės atsiradimą: „1843 metų gale vieną iš tų ūkanotų, tamsių, drėgnų, nejaukių ir nemalonių dienų, kurios nepradžiūgintų net nė pran-

cūzo, — vieną iš dienų, kurios esti lapkričio mėnesi, kai atrodo, kad dienos šviesa tarytum visiškai išsibaigė, o saulė supykusi ar nusivylusi atsisakė šviesti — keletas neturtingų bedarbių audėjų, neturinčių beveik ko valgyti ir nupuolusių dvasia, susirinko, kad aptartų, kas jiems daryti, kad pagerintų savo padėtį. Fabrikantai turi kapitalų, krautuvininkai turi naudos iš savo atsargų; tai kaip misti jiems, neturintiems nė vieno, nė antro? Laukti pašalpos iš įstatymo apie neturtingus? Bet tat reikštų nustoti savarankiškumo. Emigruoti? Tai būtų panašu į ištrėmimą už tai, kad jie gimė beturčiais. Kas daryti? Jie ryžosi pradėti kovą dėl gyvenimo savo atsakomybe ir rizika. Jie nutarė, pašalinti tarpininkus, kaip nereikalingus, taip pat pirklius, fabrikantus ir kapitalistus; be patyrimo, be žinių ir kapitalų, jie nutarė patys pasidaryti pirkliais ir fabrikantais. Jie pasirašė kas savaitę mokėti po du pensus... ir po to, kai buvo surinkta 52 savaičių įnašai, tai kasoje susirinko tokia menka suma, kad už ją vargu begalima buvo nusipirkti avižinių miltų maišą."

1844 metais Teisingieji Ročdelio Pionieriai nustatė savo bendrovei toli siekiančią veikimo programą:

„Bendrovės tikslas ir uždavinys yra imtis priemonių, kurios padėtų medžiaginei narių gerovei, padėtų gerinti jų socialinę padėtį ir namų būklę, sudarant iš įnašų po 1 svarą sterlingų kiekvienas, pakankamą kapitalą šiam planui ir įmonėms įtaisyti: įkurti maisto dalykų, drabužių ir p. dalykų krautuvę;

pastatyti, įsigyti ar įtaisyti savo nariams namą, kur galėtų apsigyventi nariai norį padėti vienas kitam gerinti savo namų ūkį ir socialinę padėtį;

gaminti daiktus, kuriuos bendrovė ras reikalingus tuo tikslu, kad duotų darbo nariams bedarbiams arba

kenčiantiems vargą dėl nevienkartinio jų algos numušimo; tolimesniam bendrovės narių aprūpinimui įsigyti nuosavybėn arba išnuomoti sklypą ar kelis sklypus žemės, kad ją galėtų dirbti tie nariai, kurie neteko darbo arba gauna menką atlyginimą už savo darbą.

„Kaip tik pasirodys galima, bendrovė imsis organizuoti gamybą, paskirstymą, visuomenės auklėjimą ir valstybinę valdžią, arba kitais žodžiais tariant, imsis organizuoti savarankiškai gyvuojančią namų koloniją, kurios pagrinde bus padėta jos narių interesų bendrumas, arba padės kitoms bendrovėms kurti panašias kolonijas".

„Blaivybės platinimui paskatinti, bendrovė atidarys, kaip tik pasirodys galima „blaivybės rūmus" vienam iš savo nuosavų namų".

Nario įnašą nustatė lygų vienam svarui sterlingų. (=50 lt.). Kiekvienas narys pasižadėjo paimti 5 įnašus. Vadinasi neturtingi darbininkai apsiėmė, dabartiniais pinigais skaitant, įnešti apie 250 lt. Kiekvienas stodamas turėjo įmokėti 1 svarą st., o vėliau, kas savaitė mokėti tris pensus, o premijos už įpirkimą ligi tol nebuvo išduodamos, kol įnašų nesusidarė daugiau kaip penki svarai. Surinkę 5 svarus įnašų, nariai premiją už įpirkimą galėjo atsiimti, ar galėjo ir palikti bendrovėje, kuri už tokius indėlius mokėjo 5%. Tuo būdu teisingųjų Ročdelio Pionierių Bendrovė veikė kartu ir kaip prekybos įmonė, ir kaip taupomoji kasa. Narys, pirkdamas bendrovės krautuvėse, galėjo vienkart sutaupyti ir bendrovės kapitalus padidinti.

Į bendrovės įstatus buvo įrašyta, kad iš gryno pelno kasmet būtų skiriami $2^1/_2$% švietimo reikalams: bibliotekai ir skaityklai.

Be to, Ročdeliečių Bendrovės steigėjai griežtai nusistatė laikytis tam tikrų veikimo taisyklių:

pardavinėti geras, nefalsifikuotas prekes, pilnu svoriu, vidutinėmis pekyvietės kainomis ir tik už grynus pinigus;

savo veikime ir priimant narius laikytis politinio ir tikybinio nešališkumo;

duoti lygias teises — po vieną balsą vyrams ir moterims, neatsižvelgiant turimų įnašų sumos;

už įnašus mokėti tvirtai nustatytą palūkanų dydį (5%), o gautą iš prekybos pelną skirstyti proporcingai įpirkimams.

Tokios Ročdeliečių veikimo taisyklės pasirodė labai tinkamos gyvenimui, ir Ročdelio Teisingųjų Pionierių Bendrovė pradėjo smarkiai augti ir plėstis.

Tikslių davinių apie jos veikimą turime nuo 1855 m. Tais metais ji turėjo 1400 narių, įnašų 11.032 svarų sterlingų, apyvartos padarė 44.902 sv. st., o pelnas siekė 3.109 sv. st. 1930 m. ji narių turėjo 26.500, įnašų 619.909 sv. st., apyvartos 743.301 sv. st., pelno 88.279 sv. st. Šie daviniai aiškiai rodo, kad Ročdeliečių sumanymas nebuvo tuščia svajonė, bet rimtas ir daug žadąs veikimo planas.

Tokia yra Teisingųjų Ročdelio Pionierių istorija, kuri ne tik davė pradžią

vartotojų kooperatyvams, bet nustatė veikimo dėsnius ir kitoms kooperatyvų rūšims (žemės ūkio gamybos, pirkimo bei pardavimo ir kit.).

VIII.

Ročdeliečių dėsniai.

25. Nuo Ročdelio Teisingųjų Pionierių bendrovės įkūrimo (1844 m.) praėjo jau gerokas laiko tarpas. Šis tas iš jų prisiimtos programos ir taisyklių dabartiniais laikais kiek kitaip atrodo. Tačiau patys pagrindiniai jų veikimo dėsniai išliko sveiki ir sudaro visiems dabartiniams pasaulio prekybiniams kooperatyvams tikras veikimo gaires, išlaikančias kooperatinio veikimo visuomenišką tauruma, solidaruma ir teisingumą.

Tas taisykles sudaro:

1. Laisvas narių priėmimas. Kooperatyvas turi būti atviras visiems, kurie suinteresuoti jo veikimo tikslais, išskyrus tuos, kurie yra nustoję pilietinės garbės. Ši taisyklė įgalina suburti smulkias ūkiškas jėgas ir jas keliariopai sustiprinti.

2. Lygios visų narių teisės. Kooperatyve visi nariai — moterys ir vyrai turi lygias teises, neatsižvelgiant turimo įnašų skaičiaus. Kooperatyve pagrindinis dalykas yra

jo dalyvio perkamoji ar parduodamoji jėga, taupumas ir apskritai veiklus dalyvavimas jo operacijose, o ne vien išnešti pinigai ir laukimas už juos palūkanų be dalyvavimo kooperatinės bendrovės operacijose (perkant, parduodant, skolinant pinigus ir t. t.).

3. Pelnas grąžinamas proporcingai įpirkimams. Šį Ročdeliečių dėsnį galima laikyti svarbiausiu, nes juo kooperatinės bendrovės pagrindinai skiriasi nuo kitų verslovių. Privatinės verslovės išimtinai sudaromos tam, kad duotų pelną už įdėtą kapitalą. Kooperatinės verslovės tarnauja savo narių vartojimui arba gamybai. Už įneštą kapitalą kooperatyvas moka imamas tuo laiku vidutines už kapitalą palūkanas. Grynas pelnas, kuris susidaro iš prekybinių operacijų, laikantis vidutinių prekyvietės kainų, dėl laikymosi kalbamo dėsnio sudaro *grynai narių taupmenas,* atsirandančias iš įpirkimo. Tuo įvykdoma teisinga kaina, nes kas gale metų pasirodė permokėta už prekes, tas grąžinama tiems, kas tą perteklių sudarė.

4. Už sudarytą narių kapitalą turi būti mokamos aprėžtos palūkanos. Kapitalas kooperatinėje bendrovėje neturi sudaryti pasipelnijimo šaltinio, kaip privatinėse verslovėse, bet gauti prideramą atlyginimą (vidutines už indėlius mokamas palūkanas).

Jei nesilaikyti šio dėsnio, tai ir kooperatininkų įnašai ir gaunamos už juos palūkanos gali virsti pasipelnijimo šaltiniu, ypač jei operacijos daromos su nenariais. Mūsų kooperacijos įstatymas teleidžia už narių įnašus mokėti ne daugiau, kaip 8%.

5. Politinis ir tikybinis neutralumas. Tą taisyklę anglų kooperatyvai priėmė savo pirmame kongrese: „atsižvelgiant į tai, kad kooperatyvai savo veikimu apima visų tikybinių įsitikimų ir politinių partijų žmones, vienbalsiai nutariama, kad kooperatyvai nebūtų identifikuojami su jokiu tikybiniu ar netikybiniu ar politiniu įsitikinimu". Tokia taisyklė pašalina nereikalingus ginčus kooperatyvo veikime, kurie gali atsirasti dėl politinio ir tikybino neutralumo nesilaikymo. Tat įgalina kooperatyvą daugiau sutraukti narių ir plačiau veikti, taigi greičiau pasiekti pastatytų tikslų.

6. Mokėti grynais pinigais. Tat reiškia nieko neparduoti kreditan taip pat nieko ir nepirkti kreditan. Pardavimas kreditan yra perbrangus dalykas (didina išlaidas apskaičiavimams ir sekimams bei išduotų kreditan sumų išieškojimams, palūkanoms, sudaro riziką ir t.t.); jis taip pat yra neteisingas santyky su mokančiais grynais pinigais.

Ši taisyklė tam tikrais atvejais apsaugoja pirkėjus ir nuo didelių pavojų. Kooperatyvų nariai, ypač vartotojų bendrovių gali būti neturtingi žmonės, o juo ne-

turtingesnė šeima, juo labiau ji turi laikytis taisyklės— pirkti už grynus. Mokėdama grynais, ji gali derinti pajamas su išlaidomis ir nepatekti į kreditorių vergiją. Patirtas yra dalykas, kad perkant už grynus pinigus visados gali pigiau ir patogiau pirkti ir daug rečiau daryti nereikalingas išlaidas, negu perkant kreditan. Gal kilti klausimas, kokios čia gali būti pas tokius žmones nereikalingos išlaidos? Taip būna, ir ypatingai perkant kreditan, yra labai lengva peršokti savo pajamas.

7. Skyrimas lėšų (iš pelno) auklėjimo reikalams. Ši taisyklė įtraukta dviem sumetimais. Kad nariai tiktų kooperatiniam darbui, jie turi turėti bent šiokį tokį išsilavinimą. Viešas pradžios mokslas buvo labai menkai pastatytas, todėl Ročdeliečių bendrovė stengėsi papildyti savo narių išlavinimą. Specialinį uždavinį auklėjimo srityje sudaro *gerų kooperatininkų išlavinimas.* Kooperatinio darbo pasisekimas daug pareina nuo to, kiek nariai sugeba jį suprasti, įvertinti ir dirbti (palygink 21 punktą). Dėl to kooperatyvai stengiasi auklėti savo narius, išrašydami jiems kooperacijos laikraščius, brošiūras ir t. t., rengdami paskaitas, kursus. Ypač svarbus dalykas yra visam kooperatiniam darbui tinkamas kooperacijos darbuotojų: valdomųjų organų ir tarnautojų kooperatinis susipratimas ir techniškas pasirengimas savo darbui: jo tinkamas nusimanymas ir sąžiningas atlikimas.

IX.

Kredito kooperatyvų atsiradimas.

26. Ročdeliečių principai sudaro tvirtą pagrindą prekybiniams ir žemės ūkio gamybos kooperatyvams. Žymia dalimi jie tinka ir plačiai kooperatyvų šakai — *kooperatyvinėms kredito bendrovėms*, kurios atsiranda kiek vėliau, negu vartotojų bendrovės.

Kredito bendrovės kooperatiniais pagrindais atsiranda Vokietijoje nuo 1850 metų. Pirmuoju jų steigėju buvo Šulce-Deličas (1808—1883), įvedęs narių atsakomybės už bendrovės pasižadėjimus dėsnį. Šis dėsnis įgalino kurti kredito kooperatyvus ir ūkiškai silpniesiems: amatininkams, ūkininkams, smulkiems pirkliams ir t. t. Nariai prisiėmę atsakomybę (aprėžta-keliariopai didesnę už įnašą, arba neaprėžtą — visu turtu) sudarydavo garantiją už bendrovę ir šioji galėjo priiminėti indėlius ir tuo būdu sudaryti apyvartos kapitalus — išdavinėti paskolas nariams.

Šulces-Deličo kooperatinės kredito bendrovės (= taupmenų — skolinamosios kasos, liaudies bankai, kredito draugijos) taip pat laikėsi lygių narių teisių, nešališkumo principo, laisvo narių priėmimo, kaip ir vartotojų bendrovės.

Jų lėšos turėjo susidaryti iš narių įnašų, pakankamai stambių ir indėlių. Tuo būdu Šul-

cės-Deličo kooperatinės kredito bendrovės turėjo remtis pačių narių jėgomis — savigalba ir būti nepriklausomos valstybės ar privatinių bankų. Tam tikslui turėjo būti skatinamas narių priėmimas ir indėlių nešimas į kredito bendrovę. Taip pat turėjo būti didinami savieji bendrovės kapitalai.

Kreditai nariams šio tipo bendrovėse buvo išduodami ne ilgam laikui ir imant vekselius. Jų nariais daugiausia buvo miesto gyventojai.

Šulce-Deličas, steigdamas kooperatyvus, laikėsi labai išmintingos taisyklės: „Nuo mažo pradėti ir tik tiek plėsti bendrovę, kiek tat tikrai leidžia esamos priemonės".

Šulcės-Deličo kredito bendrovėms pavyko sudaryti patogias sąlygas kredituotis savo nariams. Jo pavyzdį pasekė netrukus ir kiti kraštai, prisitaikydami kredito bendrovės dėsnius savo krašto sąlygoms.

Kooperatinės kredito bendrovės ūkininkų ir apskritai sodžiaus sąlygoms pritaikė W. Raiffeisenas (1818 — 1888) — taip pat Vokietijoje. Šulcės-Deličo kredito kooperatyve nariai turėjo mokėti gana aukštus įnašus, paskolų galėjo gauti neilgam laikui — visa tai nelabai tiko ūkininkui, kuris neturėjo atliekamų

lėšų įnešti į kooperatyvą, nors jo turtas galėjo sudaryti gerą garantiją už bendrovės pasižadėjimus. Trumpam laikui (3 mėnesiams) ūkininkui paskola taip pat nelabai tiko. Ūkininkui reikėjo kredito ilgesniam laikui, nes ir apyvartos jo ūkyje ne taip greitai vyksta.

Raiffeisenas savo steigiamose bendrovėse (nuo 1862 m.) laikėsi tokių taisyklių:

a. tam tikromis priemonėmis stengtis pakelti visų pirmiausia silpnus narius, padedant jiems materiališkai ir morališkai.

b. priimti į bendrovę tik tokius asmenis, kurie gyvena tam tikroje, kiek galint siauroje bet nekliudančioje kooperatyvui tinkamai veikti, apylinkėje ir nėra nariais kitos su papildoma atsakomybe kredito bendrovės. Siaura veikimo sritis įgalino bendrovės narius ir jos valdybą sekti narių ūkišką būklę ir paskolų suvartojimą, nes pagal bendrovės įstatus visiems nariams reikėjo atsakyti už bendrovės pasižadėjimus.

c. už įnašus, kurie turi būti maži, kad nekliudytų ir neturtingiausiems įstoti į bendrovę, nemokėti jokių dividendų, kurie prašoktų skolininkų už paskolas mokamą palūkanų dydį, ir nariui teleisti turėti vieną įnašą.

d. jokiam valdomajam organui, išskyrus reikalų vedėją (sąskaitininką), nemokėti atlyginimo už jų darbą, išskyrus grynas jo išlaidas.

e. iš operacijų pelno, kuris susidaro iš mokamų už indėlius ir įmamų už paskolas palūkanų skirtumo, sudaryti n e d a l i j a m ą j į f o n d ą, kuris, likviduojantis bendrovei, neturi būti padalinamas nariams, bet turi eiti kitai panašiai bendrovei toje pačioje vietoje įkurti.

Be to, Raiffeiseno kredito bendrovės tiksliai kontroliuoja išduodamus savo nariams kreditus. Kreditai išduodami tik gamybos reikalams ir, jei jie būtų suvartoti ne tam tikslui, kuriam buvo paskirti, tai bendrovė turi teisę išreikalauti tokią paskolą pirm laiko.

Paskolos išduodamos ligi 10 metų su išdėstytu grąžinimu tam tikromis ratomis. Kreditų išdavimas turi būti rūpestingai patikrintas. Raifeiseno bendrovės rūpinasi ne tik materialiniais savo narių reikalais, bet ir moraliniais, stengdamosios savo veikloje remtis krikščionybės dėsniais.

Kadangi Raiffeiseno kredito bendrovės yra mažos, tai dažnai gali atsitikti, kad vienoje iš jų gali gulėti pinigai (indėliai) neišskolinti, o kitoje jų trūkti. Tam tikslui buvo sudaryta kredito kooperatyvų c e n t r a l i n ė k a s a, kuri išlygindavo pinigų perteklius vienose, ir nepri-

teklius kitose bendrovėse, taip pat parūpindama lėšų iš kitų šaltinių (valstybės).

Raiffeiseno dėsniais susikūrė daugybė kredito kooperatyvų ir Vokietijoje, ir daugelyje kitų pasaulio šalių. Kaip ir Ročdeliečių principų taikymas praktikoje, pasikeitus per ilgesnį laiką bendroms ūkio sąlygoms, šiek tiek pasikeitė, tačiau pačius pagrindus ir savo dvasią išlaikė. Jo dėsniais veikia maždaug ir mūsų ūkininkų kredito bendrovės, mūsų miesto kredito bendrovės (taupmenų skolinamosios bendrovės) savo praktikoje daugiau panašios į Šulcės-Deličo sistemos kredito kooperatyvus.

Kredito kooperatyvai, sudaromi ir vedami pačių suinteresuotų kredito sąlygoms pagerinti; smulkiems ūkiams atstoja bankus, panaikina nusižeminimą ir magaryčias bei lupikavimą, skolinantis iš privačių, ypač lupikų, skatina taupumą, nes kredito įstaigas daro visiems prieinamas, sudaro gerą tinklą įlieti reikalingą ūkiui, ypatingai žemės ūkiui, pakelti kapitalą. Daug kur ūkininkų kooperatyvai atlieka ir kitas naudingas ūkininkams ir taupančias jiems laiką ir pinigą operacijas (mokesčių priėmimą, pinigų perlaidas ir kit. p.).

X.

Žemės ūkio kooperatyvai.

Žemės ūkio kooperatyvų yra daugelis įvairių rūšių (žiūr. 23 p.). Jie gali tarnauti įvairiems ūkininkų tikslams. Per juos ūkininkai gali pirktis reikalingas žemės ūkio gamybai prekes: trąšas, žemės ūkio mašinas, pašarus, sėklas ir t. t. Daug kur (taip pat ir pas mus) ūkininkų aprūpinimą tomis prekėmis atlieka tie patys kooperatyvai, kurie aprūpina apskritai gyventojus vartojamomis prekėmis. Bet tam tikslui kartais gali būti sudaromos ir atskiros bendrovės, jei bendri kooperatyvai nepajėgia, dėl kurių nors priežasčių, tinkamai to atlikti. Tokios bendrovės savo organizacija ir dėsniais maža kuo skirsis nuo vartotojų bendrovių sudarytų Ročdeliečių principais, nebent žymiu nukrypimu nuo operacijų principo tik už grynus pinigus. Panašiais principais sudaromos ir kitiems žemės ūkio reikalams kooperatinės organizacijos.

Norint palyginti žemės ūkio kooperatyvų įvairiems tikslams atsiradimą ir jų išsiplėtimą su vartotojų ir kredito kooperatyvais, teks sustoti ties *kooperatinėmis pieno perdirbimo bendrovėmis,* trumpai vadinamomis kooperatinėmis pieninėmis. Jų organizavimo

idėjos daigai taip pat pataikė į puikią dirvą ir davė neblogesnių vaisių už seniau pradėtas kurti kooperatines organizacijas: vartotojų ir kredito bendroves.

Jų tėvynė yra Danija, kur pirmoji kooperatinė pieninė buvo įsteigta 1882 m. ir davė pradžią naujai žemės ūkio gamybos šakai — *sviesto gamybai.*

Sviesto gamybos plėtimą paskatina labai spartus milžiniškų miestų augimas su daugybe negaminančių žemės ūkio produktus gyventojų. Čia jau prisideda ir javų kainų kritimas Europoje dėl užjūrių pigių javų konkurencijos ir Vakarų Europos pakrypimas į gyvulininkystės produktų gamybą miestams aprūpinti: mėsa, sviestu ir kit. d. Be to, čia daug prisidėjo ir technikos patobulinimas gyvulių auginime ir, kas svarbiausia sviesto gamyboje — išradimas ir patobulinimas centrifūgos.

Centrifūga palyginti su šaukštu, kuriuo būdavo nugriebiama grietinė nuo pieno puodynės, sudarė didelę pažangą. Šaukštu griebiant grietinę reikėjo 1—2 dienų ir piene likdavo apie pusę procento riebalų. Dabartinė danų centrifūga atskiria grietinę nuo pieno per 5—6 sekundes ir jame tepalieka ne daugiau, per 0,05% riebalų. Be to, centrifūgos pritaikymas įgalino sviesto gamybą žymiai suvienodinti.

Danų kooperatinių pieninių istorija yra tokia:

1882 m. Hjedingene buvo sukurta pirmoji pieninė kooperatiniais dėsniais. Reikalingą pieninei įrengti kapitalą pasiskolino iš banko visi nariai s o l i d a r i a i už j i g a r a n t u o d a m i. Net menkiausias daržininkas galėjo būti jos nariu, nieko neįmokėdamas grynais pinigais. Grynas pelnas buvo dalomas nariams proporcingai pristatytam pieno kiekiui. Pirmosios pieninės įrengimas atsiėjo tik 8200 kronų (1 kr. = 2,68 lt.) (dabartinė moderniška danų pieninė kaštuoja nuo 100.000 ligi 300.000 kronų). Žinoma, ir Hjedingo pieninei ilgainiui teko įvesti daug patobulinimų. Pradžioje ji gaudavo 1200 kg. pieno kasdien nuo 400 karvių. Šiandieną vidutinė danų pieninė gauna 10.000 kg. pieno (mūšiškė garinė apie 3.700, o rankinė apie 1200 kg.; vadinasi, tiek pat, kiek prieš 50 metų gaudavo pirmoji danų kooperatinė pieninė). Nuo 1882 m. įvairiose vietose pradėjo atsirasti kooperatinių pieninių. 1888 m. jų jau buvo 230, o dabartiniu metu apie 1400.

Seniau pieninės vedėjas stodavo į darbą po kelių mėnesių praktikos, šiandieną jis turi išeiti 4 metų praktiką ir po to tik 8 mėnesių kursus.

Pradžioje pienas buvo priimamas tik pagal svorį, o jau nuo 1886 metų ir pagal riebalų kiekį. Tas paskatino pieno statytojus-ūkininkus rūpintis riebalų procento piene padidinimu atitinkamai prižiūrint karves. Vėliau mokant už pieną pradėta atsižvelgti į pieno švarumą ir į bakterijų kiekį, kas gamintojus verčia laikytis švarumo apsieinant su pienu.

Kooperatinių pieninių naudingumas ūkininkams greitai paaiškėjo. Gerą sviestą, tinkantį lepiai anglų maisto prekyvietei, galėjo pagaminti tik stambi gerai

įrengta pieninė, o tokią pieninę tegalima buvo įsikurti bendromis jėgomis. Todėl nenuostabu, kad dabartiniu metu 90% visų danų ūkininkų, kurie laiko melžiamas karves yra kooperatinių pieninių nariais, o 94% viso pieno produktų eksporto tenka kooperatinėms pieninėms.

Prasidėjus kooperacijos judėjimui Anglijoje, jis buvo garsaus anglų politiko pavadintas „didžiausiu mūsų laikų socialiniu stebuklu". Ir iš tikro kooperatinės danų pieninės atliko didelį išlyginamąjį darbą tarp stambių ir smulkių ūkininkų. Ir stambūs, ir smulkūs ūkininkai vienodai naudojasi kooperatinės pieninės patarnavimais. Kooperatinė pieninė suteikė ir smulkiam ūkininkui tokios pat galios, kurią seniau teturėjo tik stambūs ūkininkai.

Visi danų kooperatinių pieninių nariai turi balsavimo teisę — kaip bendra taisyklė — vienas narys turi vieną balsą. Kadangi smulkesnių ūkininkų yra daugiausiai, tai jie turi didžiausios įtakos pieninių tvarkymui.

Kooperatinių pieninių įsisteigimas žymiai padidino karvių skaičių Danijoje. Nuo pirmosios kooperatinės pieninės įsisteigimo karvių skaičius padidėjo 80%, o pagerinus karvių veislę ir, pradėjus tinkamiau karves šerti, pieno kiekis padidėjo 275%. Dėl padidėjusio pieno riebumo ir tobulesnės pieno apdirbimo technikos 1 sviesto kilogramui pagaminti vietoje 29,4 kilogramų pieno tereikia 23,6 kg.

1880 m. — dar nesant kooperatinių pieninių — Danijos sviesto eksportas tesiekė 12 mil. kg., o po 50 metų (1932 m.) kai veikė apie 1440 kooperatinių pieninių, tas eksportas siekė jau 169 milijonus kilogramų. Iš to matome, kad danų sviesto eksportas kaip tik labai stipriai pradeda augti įsigalėjus kooperatinėms pieninėms.

Danų garsioji sujungtų trimitų markė („Lur") ant sviesto statinaičių nusipelnė aukščiausios rūšies sviesto markės vardo.

Kalbant apie danų kooperatinių pieninių išsiplėtimą, tenka pabrėžti, kad danų kooperatinių pieninių sviesto eksportui išplėsti ir jo vardui išgarsinti daug padėjo ir valstybė, ypač tam tikri jos išleisti įstatymai, kurie reikalauja, kad sviestas būtų gaminamas iš pasterizuoto pieno, įkaitinamo ligi 80°C, turėtų ne daugiau per 16% vandens ir nemažiau per 86% sviesto riebalų, išskyrus druską, neturėtų jokių kitų konservuojančių medžiagų ir t. t.

Kaip iš Anglijos paplito nuo 1844 metų po daugelį pasaulio šalių vartotojų bendrovės kuriamos Ročdeliečių principai, o iš Vokietijos nuo 1850 m. kredito kooperatyvai, lygiai taip pat gerą pavyzdį ir kitoms šalims davė Danija nuo 1882 m. savo kooperatinėmis pieninėmis.

Panašiais dėsniais, kaip kooperatinės pieninės, Danijoje buvo organizuotos ir kooperatinės kiaulių skerdyklos bekonui gaminti. Pirmoji tokia skerdykla buvo įkurta 1887 m.

Panašiais dėsniais gali būti organizuojami ir kiti žemės ūkio produktų perdirbimo kooperatyvai (spirito, cukraus, vyno ir t. t.). Visi jie padeda ūkininkams sujungtomis jėgomis įkurti tokias įmones, ku-

rių atskirai kiekvienas iš jų nebepajėgtų įkurti ir apsisaugoti nuo tarpininkų išnaudojimo.

XI.

Kooperacijos judėjimas Lietuvoje.

Pradėjus atkusti Lietuvos visuomenei, ypač lietuviškajai ūkininkijai po baudžiavos panaikinimo ir 1863 metų sukilimo, pradėta kreipti dėmesio ir į kooperatyvų steigimą Lietuvoje, kad tuo būtų pagerinta gyventojų ūkiškoji būklė.

Kooperatyvų kūrimu Lietuvoje pirmutiniai susiinteresuoja dvarininkai ir kunigai. 1871 m. buvo įkurta pirmoji taupmenų skolinamoji bendrovė. 1881 metais pradėta kurti kaž kas panašu į vartotojų bendroves (Kelmėje, Raseiniuose, Kražiuose). Kooperacijos idėjų skelbimą jau randame „Auszroje", o labiausiai po užgesiusios „Auszros" atsiradusioje „Szviesoje", kur 1887 ir 1888 metais P. Liūtas—Petras Leonas ilgais straipsniais pirmas lietuvių kalba supažindina su kooperacijos bendrovėmis ir ragina jas kurti.

Ligi 1904 metų, kai buvo leista lietuviams spauda lotynų raidėmis, daugiausiai Lietuvoje

susikuria taupmėnų skolinamųjų bendrovių, vadovaujamų daugiausia dvarininkų. Buv. Suvalkų gub. nuo 1868 metų prie valsčių (gminų) pradėta steigtis taupmenų skolinamosios kasos.

Tik atgavus spaudą ir po 1905 metų judėjimo, prasideda gyvesnis kooperatyvų steigimas Lietuvoje. Daugiausia steigiasi vartotojų bendrovių, taupmenų-skolinamųjų bendrovių žemės ūkio draugijų bei ratelių ir prieš pat karą įsisteigia keletas kooperatinių pieninių (Pirmoji kooperatinė pieninė „Birutė" įsisteigė Raseiniuose 1901 metų).

Prieš prasidėsiant didžiajam karui 1914 m. etnografinėje Lietuvoje būta apie 150 vartotojų bendrovių, 383 smulkaus (kooperatinio) kredito bendrovių, kuriose buvo apie 8 mil. rublių indėlių ir paskolų buvo išduota 9,7 mil. rub. Iš žemės ūkio kooperatyvų buv. Kauno gub. būta apie 53 ūkio ratelių b. Vilniaus gub. 31 ūkio ratelis, buv. Suvalkų gub. veikė „Žagrė" su apie 20 skyrių ir Marijampolės Ūkininkų Draugovė. Be to, dvarininkai turėjo savo vad. „sindikatus" Kaune ir Vilniuje. Prieškariniams kooperatyvams daug kliudė draudimas rusų valdžios jungtis kooperatyvams į sąjungas. Dėl to vietiniai kooperatyvai nebepajėgė nė tinkamai išplėsti savo ūkiškų operacijų nei tvirtai nustatyti savo orga-

nizacijų, nei išplėsti kooperatinės propagandos gyventojų tarpe.

Karo metu beveik visas kooperatyvų darbas Lietuvoje buvo išardytas ir sugriautas.

Susikūrus Nepriklausomai Lietuvai, nuo 1919 metų prasideda intensyvus kooperatinio darbo plėtimas ir gaivinimas per tam tikrą valstybinę įstaigą (Kooperacijos Departamentą — ligi 1920 m. vėliau (nuo 1927 m.) per Inspekciją kredito įstaigų ir kooperatyvų, o nuo 1930 metų Viešojo atsiskaitymo įstaigų ir Įmonių), prie Finansų Ministerijos. Ypatingai daug palengvino kooperatyvams steigtis „Kooperacijos Bendrovių ir jų Sąjungų" įstatymo išleidimas 1919 m. sausio m. 30 d., kuris su nežymiais pakeitimais bei papildymais veikia ligi šios dienos.

Pirmiausia pradėjo kurtis vartotojų bendrovės. Jau 1919 m. birželio mėn. 2 d. susikūrė pirmoji Lietuvoje tikrai pradėjusi veikti Pakaunės Kooperacijos Bendrovių Sąjunga, iš kurios išaugo 1920 m. Lietuvos Kooperacijos Bendrovių Sąjunga, pradėjusi taip pat platų kooperacijos propagandos darbą (nuo 1919 m. spalių mėn. pradėjusi leisti kooperacijos laikraštį „Talką").

1920 m. įvyko Pirmasis Lietuvos Kooperatyvų Kongresas (kovo m. 21—23 d.), kuriame

buvo nutarta sulieti sričių kooperacijos bendroves į vieną sąjungą — Lietuvos kooperacijos B-vių Sąjungą, įkurti Lietuvos Kooperacijos Banką. Tačiau galutinis kooperatyvų susijungimas į vieną sąjungą neįvyko.

Taip pat nuo 1919 m. pradeda kurtis kredito kooperatyvai — daugiausia miestų žydų liaudies bankai. Ūkininkų taupmenų skolinamosios bendrovės pradeda sparčiau kurtis tik nuo 1922 metų, įvedus savo litų valiutą ir dėl vokiečių buvusios pas mus valiutos nusmukimo ir ryšy su tuo pinigų badu sodžiuje. Po litų įvedimo pradeda kurtis ir žemės ūkio kooperatyvai. Jų veikimas ilgainiui koncentruojasi prie Lietuvos Žemės Ūkio Kooperatyvų Sąjungos, įkurtos 1923 m. Jos uždavinys pradžioje buvo kelti žemės ūkio kultūrą ir steigti kooperatines pienines. Panašių tikslų siekė ir Lietuvos Ūkininkų Sąjunga veikusi lygiagrečiai su pirmąja. Iš Ūkininkų Sąjungos išdygo Centralinis Ūkininkų Bankas ir Kooperatyvų Centras— pirmasis dirbo tą patį darbą, kaip Lietuvos Kooperacijos Bankas, antrasis, kaip L. K. B. Sąjunga. Susikūrė taip pat ir dvi pieno perdirbimo bendrovių sąjungos. Tokis susiskaldymas

partiniai politiniais motyvais—buvo labai nesveikas jaunam kooperacijos judėjimui: jis ardė jau nudirbtą kooperacijos darbą, o ir naujieji kooperatyvų centrai tegalėjo laikytis tik sau palankios vyriausybės remiami. Tačiau tokia padėtis negalėjo ilgai tęstis. Pasikeitus politinėms sąlygoms, ilgainiui susidarė ir dabartiniu laiku veikia tik po vieną centrą pagrindinėms mūsų kooperatyvų rūšims: kredito kooperatyvų veikimas koncentruojasi apie Kooperacijos Banką (žydai turi savo Žydų Liaudies Bankų Sąjungą, Klaipėdos Raiffeiseno taupmenų skolinamosios draugijos turi savo centralinį banką), kooperatinių pieninių apie „Pienocentrą" — Centralinę Lietuvos Pieno Perdirbimo Bendrovių Sąjungą; derinant vietose vartotojų ir žemės ūkio draugijų veikimą į vieno vardo — žemės ūkio kooperatyvus susijungė Lietuvos Kooperacijos Bendrovių Sąjunga su Lietuvos Žemės Ūkio Kooperatyvų Sąjunga „Lietūkio" vardu.

Be minėtų centralinių kooperatyvų organizacijų yra bendras visų kooperatyvų centras Lietuvos Kooperatyvų Taryba, kurios tikslas yra rūpintis kooperatine propaganda, derinti kooperatyvų darbus, atstovauti kooperatyvus ir t. t.

Iš to, kas pirmiau sakyta, matome, kad Lie-

tuvos kooperatyvų veikimas sudaro darnią sistemą: atskiri piliečiai bendriems ūkiškiems reikalams sudaro atskirą kooperatinę bendrovę, atskiros bendrovės, kad dar labiau padidintų savo ūkiškas jėgas, jungiasi į sąjungas, o šiosios palaiko ryšius ir atlieka bendrus reikalus per vieną visai Lietuvai centrą.

XII.

Kooperacija — mūsų tautos gyvenimo būtinumas.

Kaip matėme, kooperacijos judėjimas šių laikų painiame ir sudėtingame visuomenės ūkyje, padeda ūkiškai silpniesiems. Ta pagalba reiškiasi tuo, kad kainų susidarymą jie pakreipia savo naudai. Pelnai atsirandantieji dėl kainų svyravimų, dėl stambių įmonių patogumų, dėl monopolių susidarymo ir t. t. kooperatyvams veikiant tenka jų nariams. Kooperatyvų dėka ūkiškai silpnesnieji gali sėkmingai spirtis prieš stambias ūkiškas šių laikų jėgas, nekalbant jau apie tai, kad pašalina smulkius kasdieninius vartotojų ir gamintojų išnaudojimus (menkos prekės įbru-

kimą už gerą, nevisai tikrą svorį, susitarimus, superkant žemės ūkio produktus numušti dirbtinai kainas ir t. t.).

Kooperatyvai sudarydami patogesnes kredito sąlygas, įgalina ūkio pažangą, ypač ūkininkų. Tą pat daro, sukurdami įmones žemės ūkio produktams perdirbti (kooperatines pienines, kiaulių skerdyklas ir t. t.) ir jiems eksportuoti.

Kooperatyvai tarnaudami plačioms gyventojų masėms — tuo pačiu patarnauja ir tautiniam pakilimui. Iš tautų atgimimo istorijos žinome, kad mažos ir slėgiamos tautos, žengdamos į tautinį susipratimą, rėmėsi ir kooperacija, kaip priemone ūkiškai sustiprinti savo tautą. Čia tenka suminėti čekus, vengrus, suomius, lenkus, mūsų kaimynus latvius ir estus. Pagaliau ir pas mus pačius kooperacijos judėjimas turėjo nemažos ir gal ligi šiol nepakankamai įvertintos reikšmės mūsų tautiniam sustiprėjimui paskutiniais rusų jungo metais. Galicijos ukrainiečių šių dienų tautiniame judėjime taip pat kooperatyvai vaidina milžinišką rolę.

Netenka abejoti, kad tolimesniame mūsų ekonominiame stiprėjime ir mūsų nepriklausomybės stiprinime tinkamai vedamas kooperacijos

judėjimas turės didelės reikšmės. Kooperacijai veikti Lietuva sudaro ytin puikią dirvą ir priemonę ekonomiškai kilti. Atsiminkime, kad mūsų ekonominio gyvenimo pagrindą sudaro 300.000 su viršum daugumoje smulkūs ūkiai (1—2 ha ūkiai sudaro 55,59%, t. y. didesnę pusę ūkių su žemės plotu daugiau, kaip 1 ha). Smulkus ir vidutinis ūkis, atskirai paėmus, yra šių laikų ūkio sąlygų silpnas ūkio vienetas — jis, pats nepajėgs nė rinkų surasti savo produktams, nė tuos produktus tinkamai galės paruošti tolimoms ir lepioms rinkoms. Tą pat galima pasakyti ir apie apsirūpinimą kreditu. Žinoma, jam ateis į pagalbą privatūs tarpininkai, kurie nežiūrės, kiek ūkininkui tenka už jo eksportuojamus produktus dėl blogo jų parengimo — jam terūpės skirtumas tarp perkamos ir parduodamos kainos. Dėl tų priežasčių ligi šiol kai kurie Lietuvos produktai (kiaušiniai, linai, sėmenys, dobilų sėklos ir kt.) turėdavo prastą naudą ir gaudavo daug menkesnę kainą už kitų šalių panašios rūšies prekes. Kad dėl to Lietuvos tautos ūkiui susidarydavo dideli nuostoliai, privatiniams pirkliams daug galvos neskaudėjo.

Žemės ūkio gamybos pakėlimas, kuris pas mus dar gana toli gali žengti

(Lietuvoje vidutiniškai iš 1 ha gauna rugių 23,2 centneriu, kviečių 25,0 cent., Danijoje rugių 33,8 cent., kviečių 56,9; raguočių 100 ha Lietuvoje išeina 27,15, Rytprūsiuose 50,9) daugiausia gali eiti per kooperatines organizacijas. Daugiau gamindami, stengdamiesi geriau parduoti ir pigiau pirkti reikalingų prekių, galėsime padidinti šalies kapitalus. Kad ir ne iš didelių taupmenų, bet daugelio daromų, kasmet gali susidaryti didelės lėšos, kurios sudėtos į krūvą galės tarnauti svarbiems tautos ūkio reikalams. Gaukime tik iš 1 hektaro žemės daugiau, rodos nedidelę suma 10 litų, tai iš visos naudojamos žemės apie 3.800.000 susidarys 30.800.000 litų. Tegu kiekvienas ūkis (šeima) kasmet sutaupo po 50 litų — jau susidarys 15.000.000. Iš tokių sutaupų didelės naudos gali turėti jų savininkai ir už jas galima atlikti didelius darbus.

Jei paimsime mūsų kooperatyvų veikimą, tai pamatysime, kad ir jis jau nemažus darbus yra nudirbęs (žiūrėk 23 p.) ir, jei bus tinkamai dirbama, ateityje nudirbs dar didesnius.

Kad kooperacijos darbas yra daugybei milijonų žmonių naudingas ir jų uoliai dirbamas, gali parodyti daviniai surinkti Tarptautinio Darbo Biuro prie Tautų Sąjungos. 1933 metais pagal tuos davinius visame pasaulyje būta 604.684

įvairių rūšių kooperatinių organizacijų su 151.724.710 narių. Vien tik jų prekių apyvarta (parduota nariams ir pirkta iš narių) pasiekė 25.244.887,000 aukso dolerių, nežiūrint gyvenamų ūkiškos krizės laikų.

Iš tos apyvartos, be Sovietų kooperatyvų vartotojų bendrovių didmenų sąjungų apyvarta pasiekė 912.193.000 aukso dolerių, iš kurių 889,457.000 dolerių teko Europos kraštams. Savoji jų gamyba siekė 268.550,000 dolerių.

Žemės ūkio kooperatyvų Sąjungų parduotų gaminių apyvarta siekė 842.021,000 dolerių, iš jos Europos šalims teko 645.713.000. Tos pačios Sąjungos pardavė prekių savo nariams už 298.364,000 aukso dolerių. Tat bendra žemės ūkio kooperatyvų Sąjungų apyvarta siekė 1.140.385.000 dolerių.

Centralinių žemės ūkio kredito kooperatyvų bendras balansas siekė 1.030,855,000 dolerių. Statybos kredito bendrovių lėšos siekė 6.824.119,000 dolerių. Pridėjus prie minėtų kredito kooperatyvų dar miesto kredito kooperatyvus, tai kredito kooperatyvų balansas sieks 15.517.467.000.

Šie daviniai rodo, kad kooperatyvai, vos prieš 90 metų pradėję savo darbą, jau yra pasiekę didelių vaisių.

Kooperatyvai, siekdami teisingumo žmonių ūkio santykiuose, siekia tokio pat teisingumo ir santykiuose tarp atskirų tautų. Tam tikslui jau 1895 m. buvo sudaryta Londone Tarptautinė Koopera-

tyvų sąjunga, kuri stengiasi palaikyti draugiškus ryšius tarp visų pasaulio tautų kooperatyvų. Jos nariu yra ir Lietuvos kooperatyvai jau nuo 1920 metų.

Įsidėmėtinas faktas, kad kooperacijos judėjimas labiausia yra išaugęs nedidelėse vidurinėse ir žiemių Europos šalyse (Šveicarijoje, Belgijoje, Danijoje, Olandijoje, Švedijoje, Suomijoje ir kit.). Ten jis jau ir šaknis yra giliai įleidęs ir daug prisidėjęs visuomenės gerovei pakelti. Ne kitaip bus ir Lietuvoje, jei pajėgsime stiprinti tai, kas jau yra padaryta, ir vis žengti pirmyn.

TURINYS

A
Tautos ūkis

Pusl.

I. Įvadas. 3
II. Kainų susidarymas. 8
III. Pinigai ir kreditas. 16
IV. Tautos ūkio eiga ir tvarka. 19
V. Ūkiškoji visuomenės gerovė. 28

B
Kooperacija

VI. Bendroji sąvoka. 32
VII. Kooperatyvų rūšys ir istorija. 39
VIII. Ročdeliečių dėsniai. 46
IX. Kredito kooperatyvų atsiradimas. . . 50
X. Žemės ūkio kooperatyvai. 55
XI. Kooperacijos judėjimas Lietuvoje. . . 60
XII. Kooperacija — mūsų tautos gyvenimo būtinumas. 65

KIEKVIENAS SĄMONINGAS KOOPERATININKAS SKAITO IR ĮSIGIJA ŠIAS KNYGAS IR KNYGELES:

1. **Kooperacija ir tautos uždaviniai,** G. Reselis.
2. **Visuomeninė ir medžiaginė kooperacijos prigimtis,** prof. Tugan Baranovskis.
3. **Kame mūsų išganymas,** J. Sondeckis.
4. **Kooperatizmas,** prof. Petras Šalčius.
5. **Kooperacija,** prof. Petras Šalčius.
6. **Mūsų Kooperacija,** M. Ragevičius.
7. **Lietuvos kooperacija 1927, 1928 ir 1929 m.** — atskiros knygos V. ats. įst. ir įm. Inspekcijos leidiniai.
8. **Kooperacija, jos esmė ir uždaviniai,** prof. Š. Žydas.
9. **Žemės ūkio kooperacija,** P. B-is.
10. **Vartotojų bendrovės ir privatinė prekyba,** P. Šalčius.
11. **Kooperacijai brėkštant,** Iza Nikolson.
12. **Ką gali duoti kooperacija darbininkams,** M. Cheisinas.
13. **Ką gali duoti namų šeimininkei vartotojų bendrovė,** P. Šalčius.
14. **Laiškai vartotojams,** M. Cheisinas.
15. **Patarimai vartotojų bendrovių steigėjams ir vedėjams,** P. Šalčius.
16. **Kaip laikyti, prižiūrėti ir skirstyti prekes,** P. Šalčius.
17. **Vartotojų Kooperacijos Bendrovė,** A. K. Kubilius.
18. **Mokyklų Taupomosios Kasos ir kaip jos vesti,** parengė V. Z-čius.
19. **Lietuvos Kooperacijos Teismas Dotnuvoje.**
20. **Kam reikalinga kooperacija,** parengė P. Rimgaila.
21. **Kooperacijos priešai,** prof. Š. Žydas.
22. **Partinė ar neitralinė kooperacija,** P. Šalčius.
23. **Kaip ir kam aitvaras padeda,** J. Vlks.

Šias knygas galima išsirašyti iš **Kooperacijos S-gos „Spaudos Fondo“,** Kaune, Laisvės al. 62, arba iš **Kooperatyvų Tarybos,** Kaune, Vasario 16 d. g-vė 2.